

11.213/
179

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

179. SZ.

A SZOLNOKDOBOKAI SZÉK MAGYAR HÍMZÉSEI

ÍRTA

PALOTAY GERTRUD



KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

179. SZ.

**A SZOLNOKDOBOKAI SZÉK
MAGYAR HÍMZÉSEI**

ÍRTA

PALOTAY GERTRUD



KOLOZSVÁR, 1944

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

A fonalas munkának az a nagy kedvelése, amelyet a szolnokdobokai Széken még napjainkban (1943 nyarán) is észlelünk, mind a széki ember ruházatára, mind pedig házának belsejére rányomja bélyegét.¹ A faluba, — vagy ahogy Széken mondják, a "városba" — érkező idegen nyomban látja, hogy a fonás-szövés ősi mesterkedése itt még virágkorát éli. A háztartások vászonneműben gazdag felszerelése a "vatózó" (= a viselő vászonruha) és a "fehérmű" (= házbeli vászonnemű) jelentős számában nyilvánul. A széki ház belsejének ősi típusú díszét mindmáig a szőttes-félék teszik²: a falra aggatott "szegre való kendők" és a felvetett ágy párnái.³ Széken azonban nemcsak a ház belső kialakításában, díszítésében, hanem az ember életében is megtartotta a vászonholmi ősi jelentőségét, fontosságát. A szőtteshímű szegre való kendők nagyobb gazdánál több, szegényebb helyen kevesebb példányban csüngnek a falakon, de egyetlen széki házban sem hiányoznak. Hosszában felébe hajtvva, egy nagy, falba vert szegre úgy függesztik fel őket, hogy két díszes végük egyforma hosszan csüngjön alá. A szegre, a kendő tetejébe még egy cifra, ma már gyári cseréptányért akasztanak. Ilyen módon felaggatott szegre való kendők az ablak mellé, illetőleg annak két oldalára kerülnek, s érdekes, hogy a kendők követik a ház belső alakulásmenetének változását, amennyiben az újabb, magasabb házak nagy ablakai mellé sokkal hosszabb kendőket aggatnak, mint régente, minthogy a kendővel, szinte függönyként, követni kívánják az ablak vonalát. De rendszerint jut kendő egyebüvé is, így a szoba legdíszesebb falára, a tükör mellé is, valamint a mennyezet mentén egymásmellé felsorakozva is gyakran látjuk őket módosabb helyen. Ezek azonban rövid kendők. A mai hosszú kendők "négy sing fél" vagy négy sing hosszúak, míg a régifajta kisebb kendők hossza "kettő három fertáj".

A széki házbelső másik, ugyanilyen jelentős szövött dísze a felvetett ágy párnáinak sora. Ezeknek a párnáknak itt is csak a néző fele fordított vége, "csúpja" díszített, a "szára", valamint a fal felé fordított tulsó vége mintázatlan fehér vászonból való.

A hímzés — mint azt az ország számos más területén is megfigyelhetjük — Széken is a szőttesdísz örökebe lépett. Hogy mikor, azt közelebbről meghatározni nem tudjuk, elsősorban azért, mert ez az átváltódás nem egy vagy két év alatt, hanem egy-két emberöltő folyamán ment végbe, úgy hogy e kétféle díszítómód békésen megfér egymás mellett, s megfér napjainkban is, amikor pedig már a dolgok természetes rendje szerint az új technika mindinkább kiszorítja a hagyományos régít. Hogy a

¹ A Székre vonatkozó statisztikai, népesedési, történeti adatokat l. Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Ds, 1903. VI, 380. kk.

² L. Viski Károly, *A Magyarság Néprajza* (I. kiadás.) I, 276—7.

³ A felvetett széki ágy képét l. a Magyar Iparművészet (Muskátli) XLIV, 4.

szőttesdíszű párnák mellett a széki menyasszony kelengyében már jó-ideje szerepelnek "varratosak" is (így nevezik Széken a hímzést), arra jellemzőül néhány adatot sorolunk fel. Ezek szerint 60 évvel ezelőtt 12 "varratos" és 12 "szőttes" párna volt egy-egy leány kelengyében. Egy másik vallomás szerint, ha régebben férjhezment egy széki lány, öt párnája volt keresztaszemes hímzésű, öt írás utáni varrottas, s ezenfelül volt tíz szőttespárnája is. De csak a szegényebbnek volt ennyi, a gazdag vitt 12—14 párnát és ennek mindenikére három huzatot. Egy 1918-ban férjhezment jómódú gazdaleány huszonnégy párnát kapott, ezek közül tizenkettő volt szőttesdíszű, tizenkettő pedig varrottas. Az utóbbiak közül kettő-kettő volt azonos mintájú. A ma 40 év körüli asszonyok vetett ágyán még vegyesen látjuk a szőttes és hímzéses párnákat. Az öreg Ungváriné, a legmódosabb széki gazda felesége, amikor háza vagy negyven évvel ezelőtt leégett, s elpusztultak vászonneműi is, újjakkal pótolta az elveszetteket, de párnáira csak szőtteshímű csúpokot csináltatott. Ma általában kevesebbre becsülik a szőttesdíszű párnákat a varrottasaknál, talán azért is, mert elkészítésükhöz több fonál, több munka szükséges. Télen, amikor füst és korom száll a házban, csak a szőttes-huzatok vannak a párnákon, a varrottasokat pünkösdkor húzzák fel, s nyáron ezek maradnak fenn két-három hónapon keresztül a vetett ágyon. De ez idő alatt is némelyik asszony fonákjáról húzza fel párnáira a hímzett csúpot, hogy így megóvjá a fakulástól. A párnák nagyfokú kímélete indít sok asszonyt arra is, hogy amint leánygyermeké születik, elteszi számára a hímzett csúpokát a ládába, s nem is használja őket többé. Sokszor tapasztalható az is, hogy valójában már csak akkor kezdik használni a hímzett párnákat, amikor azok már kopottasak, fakultak. A mai menyecskék közül igen sokan vitték magukkal új otthonukba az anyjuk varrottas párnáit, a minta régi, ódivatú volta — máshelyütt szerzett tapasztalatainkkal ellentétben — Széken egyáltalán nem játszik szerepet, ennek semmi jelentőséget nem tulajdonítanak, s az újdivatú mustráknál egyáltalán nem alábbvaló a 20—30—40 év előtt használatos, ha nem színehagyott még.⁴ Így a mai asszonyok sem vetnek számot a divat változásával. Napjainkban Széken még virágkorát éli a hímzés, új meg új minták keletkeznek, s egyes kiváló varrók, — mint alább látni fogjuk — továbbfejlesztik, a kiviteli módját, ötleteikkel változatossá teszik, gazdagítják a mintakincset. A széki varrottas e virágzását eddig lényegesen az a külső körülmény sem befolyásolta, hogy a háború következtében úgyszólván lehetetlenné vált a székiek számára is a vászonnak — vagy az annak megszövésehez szükséges pamutnak — és a hímzőfonálnak beszerzése. Hogy azonban ez a huzamosabb ideig tartó nehézség nem mér-e a széki varrottásra halálos csapást, nem tudhatjuk.⁵

Hímzéssel ezidőszereint a párnavégeket, a derekaljvégeket és néha a "surgyé" (a szalmazsák) ágyvégnél kilátszó szélét díszítik. Elvértve elő-

⁴ A régidivatú darabokhoz való szívós ragaszkodás a székiek öltözetére is jellemző.

⁵ Csak mint lehető analógiára, hivatkozunk a széki gatyaviselet ma már csaknem teljes eltűnésére. Annak ellenére, hogy a gatyát szívesen viselnék, s a posztónadrágnál alkalmasabb ruhadarabnak tekintik, a pamuthiány miatt kénytelenek voltak felhagyni vele.

fordul az is, hogy a kisgyermek bölcsőbeli párnácskájának végét is ki-hímezik. Ilyenkor ugyanazt a mintát alkalmazzák, mint amilyent az ágy-béli párnákon használnak; ezektől amaz mindössze abban különbözik, hogy a minta csak egyszer szerepel rajta, mert nincsen tér ismételésére. Gyakran valamely kopottabb ágyra való párnából alakítanak bölcső-párnát.

A menyasszony kelengyéjével való kérkedés természetesen Széken sem hiányzik, s igen nagy gondot fordítanak arra, hogy az új menyecske holmijának minden dísze, ékessége jól láthatóvá váljék, amikor azt kocsin új otthonába szállítják. Ez magyarázza azt a — még mintegy 25 évvel ezelőtt is dívó — szokást, hogy mindig két-két párnacsúpot varrtak ki azonos mintával, s ezeket úgy húzták fel a párnára, hogy annak mindkét végére kerüljön egy-egy csúp. Otthon, a házban természetesen lehúzták a párna felfelé eső végére hímzett csúpot, hozzávarrták egy másiknak a szárához. Ezért ma is a legtöbb vetett ágyon két-két azonos mintájú párnát találunk. Napjainkban azonban mindinkább pusztul ez a szokás, s a mai menyecskék, leányok kelengyéjében csak egy-egy példány van meg minden mintából. Ma inkább arra helyeznek súlyt, hogy lehetőleg sokféle mintájú párnavégük legyen. Most, ha kocsin viszik a menyasszony kelengyéjét, a párna egyik végére hímzett, a másikra szövött csúpot tesznek fel.

Öregasszonyoknál legtöbbször csak néhány hímzett párnavéget találunk, mert a legjavát leányai vitték magukkal férjhezmenetelükkor. De nemigen marad neki felvetni való párnája sem, amire hímzett csúpot húzhatna; ilyenkor már nem is megy szégyenszámba a jómód e kellékeinek hiánya. Kivételt képeznek a jómódú gazdák feleségei, akik leányuk férjhezmenetele után újjal pótolják a kelengyébe adott párnákat. Ezzel kapcsolatosan Széken egy érdekes, a színek jelképi értékére világot vető hagyományos szokást figyelhetünk meg. Mert míg a széki párnacsúpok varrása általában piros pamutból készült, — fiatal számára csakis ilyent hímeznek — addig idősebb asszonyok már csak késsel hímzettet vetik fel ágyukat. Így, akinek módja van rá, a leányával adott piroshímzésű párnavégeinek mintáját kék fonallal varrja le magának, vagy ilyen másolatot csináltat valamelyik falubeli "varrónéval". A széki felfogás szerint idősebbhez nem illik már az, hogy "ojan viritós" legyen a házbelsője, mint a fiatalé; ezért nemcsak a párnacsúpok híme válik kékké, azaz sötétté, komorrá, hanem a szegre való kendők egyébként piros szőttes-híme is.

Amilyen mértékben korosodik az asszony, olyan mértékben sötétedik nemcsak ruházata, hanem közvetlen környezete, házbelsője is. Szép példája az annak a szerves kapcsolatnak, amely nemcsak a ruha és viselője, hanem a ház és lakója között fennáll, s amikor az ember és környezete közötti kapcsolat még olyan élő, hogy az ember szinte fizikai mivolta részének tekintti otthonát, amely vele együtt él és változik. Az öreg Ungváriné, a már említett tűzvész-sújtotta nagygazda-asszony még csak huszonöt éves volt, amikor ez az elemi csapás érte, s mégis úgy döntött, hogy piroshímű párnáit, szegre való kendőit kékekkel pótolja.

Egyébként minden széki öregasszony azon van, hogy amire eljön utolsó órája, "kík varrással" való párna kerülhessen a feje alá, s hogy ilyent meg kékhímű szőtteskendőket tehessenek majd a "nyútóztatóra" (ravatalára). Idős férfiaknak is kékdíszú kendő és párna kerül a ravatalára, fiatal halottat azonban pirossal ravataloznak fel. Van a "városban" egy asszony, aki azért szőtt és varrt kékhímű kendőket, párnákat, hogy azokat idősek ravatalára kölcsönadhassa. Kékhímű vászonholmija ugyanis csak kevésnek van, s így legtöbbször egymástól szokták az ilyet kölcsönkérni.

A kékkal himzett párnáknál is ritkábbak a két színnel, pirossal és késsel kivarrtak. Ezekre azt mondják, hogy "elegy"; azt tartják, hogy ezek is csak fiatalhoz illenek. Ma ugyan sokan "oláhosnak" tartják a két színnel varrt himzéseket, de azért akad ma is, aki varrja.

Egyébként előljáróban szükségesnek tartom még megjegyezni, hogy Széken többízben az volt a benyomásom, mintha a széki asszonyok szemében a varrottas párnák nem is annyira a környezet szépítésének lehetősége miatt becsesek, mint inkább az anyagi helyzet, a jómód félig-meddig társadalmi kötelezettségként való fitogtatása miatt. A szép munka iránti szeretetnek, büszkeségnek nyomát csak azoknál az asszonyoknál láttam, akik maguk hímezték párnáikat. A féltés, az esetleges hivalkodás a túlnyomó többségnél inkább csak a párnák anyagi értékére, s nem esztétikai becsére vonatkozik. A himzések tulajdonosának tehát alig van személyes kapcsolata e szép munkákkal, — az esetek többségében mármint azoknak, akik nem maguk varrták, hanem anyjuktól örökölték, avagy mással hímeztették őket. S ezek vannak nagyobb számmal. Mással az a leány varratja párnáit, aki szolgál — s ez Széken sűrűn fordul elő —, mert így egyfelől nincsen ideje kelengyéjének elkészítésére, másfelől pedig megvan rá az anyagi lehetősége, hogy megfizesse a "varróné" munkáját. A nagygazdák feleségei, leányai viszont azt állítják, hogy ők azért nem érnek rá párnát varrni, mert a gazdaság teendői foglalják el őket. Ilymódon csaknem az a helyzet, hogy csupán annak a leánynak, asszonynak van magavarrta párnája, aki olyan ügyes varró, hogy pénzért más falubelinek is elvégzi ezt a munkát megrendelésre. Bizonyos, hogy be nem vallott, vagy mondjuk inkább, nem tudatosított okok is közrejátszanak e munkamegosztás létrejöttében. Más himzőterületeken szerzett tapasztalatok alapján mondhatjuk, hogy a mai s az utóbbi két-három évtized alatt használatos himzések elkészítésére csak szakértő vállalkozhatik. A himzés ugyanis — alakulásmenetének ehhez a fejlett fokához érve, — a tervezőkészségnek, rajzbeli tudásnak, technikai gyakorlottságnak, s nem utolsó soron a művészi érzéknek azt a mértékét követeli meg, amely csak keveseknek adatott. Ezek azok, akik saját-maguknak megvarrják a párnacsúpok hímeit, s jónéhányan közülök pénzt másoknak is tesznek ilyen szolgálatot. Öbennük él tulajdonképpen elevenen a hagyományos helyi stílus, ők a továbbfejlesztői és egyben hordozói a jellemző vonásoknak, sajátosságoknak. A himzés részleteiben való szerető elmélyülés, az egyes himzéspéldányok közötti kivitelezési és egyéb különbségek felismerése, a munka helyes értékelése csak ezekben az asszonyokban él. A közösség, amelynek ők kimagasló, mondhatni

kiválasztott tagjai, szinte vakon követi őket. Evvel kapcsolatosan meglepő viszont az, hogy milyen kevésre értékelik, illetőleg milyen rosszul javadalmazták Széken a varróné munkáját. A megszállás idején 150 lejért (5 pengő) meg egy fél kenyérért varrtak ki egy párnát, ha a megrendelő minden hozzávalót megadott. Ma 18 pengőért készítik el párját — ugyancsak a tulajdonos-adta vásznon és hímzőpamuttal — de csak a "rámán varrott" munkát, mert az hamarább megvan. Sokszor a megrendelő mondja meg, hogy melyik mintát szeretné, sokszor azonban a varrónéra bízta: csinálja, ahogyan akarja. Az ilyen megrendelőnek szinte csak az fontos, hogy a párna mentől pirosabb, azaz minél sűrűbb hímzésű legyen. Vallomásuk szerint ez azonban csak újabb követelmény. Jellemző az ízlésirány átalakulására, hogy régebben a szőttesmunkák sem voltak olyan sűrűek, mint manapság.

A hímzés kezdetei után kutatva, nem sok támpontunk van születése idejére nézve. Az évszámok között nem találtam olyan régieket, mint amilyenek például Kalotaszegen kerültek elő. A mai öregasszonyok csak arra emlékeznek, hogy az ő gyermekkorukban is ismeretes volt már a hímzés. Ez azonban kevés útbaigazítást nyújt. Szinte ugyanígy nem tudjuk időponthoz kötni a hímzés alakulásmenetének azt a jelentős állomását sem, amikor a kezdetben kizárólagos "szálára varrt" hímzőmódot⁶ a "rámán varrt", azaz szabadrajzú, "írás után" varrt hímzésféle váltotta fel.

A széki asszonyok egybehangzó vélekedése szerint ötven évvel ezelőtt még inkább csak szálára varrt párnavéghímzések divatoztak, s ezekből sokkal kevesebb minta járta, mint a mostani rámán varrott munkákból. Aki "oda vót szógálni", s akinek kevesebb ideje volt, az "varrt magának rámán", mert ez utóbbi sokkal hamarabb készült el. Míg ugyanis egy "írásos", azaz rámán varrt párnacsúpot három nap alatt ki lehet varrni, egy szálára varrt bizony két-három hétig is készül. A szabadrajzú munkák kedvelté válásának egyik rúgója tehát itt is az volt, hogy elkészítésük kevesebb időbe telt. A szálszámolásos munkák készítésével — állítólag — azért is hagytak fel, mert a sűrű és apró öltögetés közben a hímzőpamut igen "megviselődött" azaz megkopott és evvel veszített szép élénkpiros színéből. Így az mindenki szemében alábbvaló, mert különösen a mai fiatalok nem szeretik azt, ha a "minta ojan fejíres".

Széken a szálára varrt hímzések egy-egy öltésének varrásakor az alaptól négy, ha a vászon nagyon vékony, öt-hat szálát is vesznek a tűre. A viszonylag apró öltések azt eredményezik, hogy a minta részletező és aprólékos; ez teszi lehetővé a körvonalak tagolását meg az elemek változatos és szép kivitelezését. A legrégibb szálára varrt minták ezek voltak: "csereleves" (3c kép), "vonós" (7a kép), "rámás" (4b kép) és a "patkós"-nak nevezett minta. Ma is gyakran fellelhető szálára varrt mustrák még a "kicsi fenyőágas" (3b kép), a "csillagos" (4a kép), a "gyertyás" vagy "naty fenyőágas" (4d kép), a "komlós" (5b kép), a

⁶ E más vidéken "szálánvarrott" öltéstechnikának készítmódját l. Ferencz Kornélia—Palotay Gertrud, *Hímzőmesterség. A magyar népi hímzések öltéstechnikája* (I. kiadás.) Budapest, 1932. 16.

"bokros" (4c kép), a "pávás" (5a kép), valamint egy nevetlen mustra (6b kép). A széki szálára varrt mustrák között (3a—7a, 25. kép) kevés az olyan, amelynek több változatát ismernők, hiszen amúgy is e munkák lényegéhez tartozik, hogy kevesebb lehetőséget engednek a készítő egyéni felfogásának érvényesítésére, s így lényegesebb eltérések nem észlelhetők.

Ugyanezek a minták megvannak az északi Mezőség Székhez közel fekvő, sőt tőle távolabb eső magyar községeiben is. A kapcsolat szempontjából fontos az a megfigyelés is, hogy kivitelük, munkamódjuk ugyanolyan sajátosságokat tüntet fel, mint amilyeneket a széki szálára varrt hímzéseken figyelhattunk meg.⁷ Ezek az egyezések arra engednek következtetni, hogy a széki varrottas is beletartozott valamikor a mező-ségi hímzés nagy egységébe, s abból csak a szabadrajzú mustrák divatba-jöttével vált ki. Széken is megtalálható a szálára varrt hímzések körében az az átmenet, hogy a mértánias szerkezethez való ragaszkodás mellett az egyes elemek, díszítményrészletek már növényiekké váltak. Az itt bemutatott széki hímzések közül jól látható ez a 3b, 4c, 6a—b képeken, míg a 4a—b és a 25. kép mintája még a klasszikusnak mondható, szőtteshagyományokat őrző mértánias hímzések képviselője. Érdekes azonban, hogy ezeknek "csipkéje", vagyis a mesterke ismétlődő díszítménye mindig növényi. E szálára varrt mértánias széki mustrák mező-ségi édestestvéreit jól ismerjük. A 4a. és 25. képét Aranykútról és Búzáról, a 4b-t Szépkenyerűszentmártonból, Bálványosvárajáról,⁸ a 4c-nek pedig Erdély más hímző-vidékeiről vannak hasonmásai. Ugyanez áll a növényi díszítményű, szálánvarrott széki mustrákra is; ezeket is általános erdélyi előfordulásuk mellett mező-ségi, sőt éppen szolnokdobokai változatokkal hozhatjuk kapcsolatba. Az 5b. képen látható minta egy ritkább változatát Szépkenyerűszentmártonból, a 3c-ét Vicéből, Pujonból és Búzából, a 3a. és 4b. rokon mintáinak párját pedig Szépkenyerűszentmártonból mutattuk be.⁹ Az Erdély más tájain, különösen a Felső-Marosmentén kedvelt "vonós" (7a kép) és "pávás" (5a kép) minta is jól ismert volt Szolnok-Doboka megye területén, mert az előbbinek van nagy-devecseri változata.¹⁰

A párhuzamok vonását nemcsak a középmenta, hanem a széki és északkezei hímzések mesterkét alkotó díszítményei között is folytat-hatnók; sok a rokonság a minták térbeli elrendezésében is, bár a széki varrottasok kétségkívül levegősebbek, lazábbak a megye más köz-segeiből elkerült mintáknál. De a részek egymásközi aránya, a szerke-zet, valamint a kivitelezés módja azok a tényezők, amelyek azonosaknak bizonyulnak a széki és északkezei szálánvarrott munkáknál. Itt is, ott is ritkán haladja túl a mesterke szélessége a középmentának egyhar-madát, az elemek, díszítmények jól tagoltak s a hímző kerüli a tömött

⁷ L. ehhez: Palotay Gertrud—Szabó T. Attila, *Adatok a mező-ségi magyar hím-zés ismeretéhez*: EM. 1943: 442. és Erdélyi Tudományos Füzetek 159. sz. 52.

⁸ L. ehhez EM. 1942:400/I. t. 2. kép, 1942:522/XV. t. 30. kép, 1943:80/V. t. 10. kép, 1943:440/XVIII. t. 36. kép.

⁹ EM. 1943:80/XII. t. 23. kép, XXII. t. 41—42. kép, 1943:440/IV. t. 7. kép.

¹⁰ EM. 1943:440/XI. t. 24. kép.

felületeket; ezeknek megbontását azonos módon viszi végbe. A kivitel mindig nagyon gondos és aprólékos.

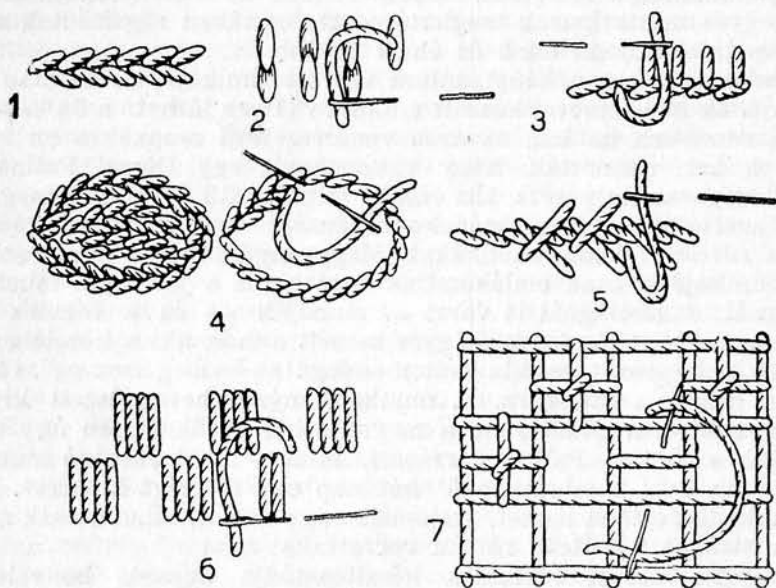
Láttuk, hogy a széki mustrák — a szálára varrt hímzések csoportjában — mind megtalálhatók a Mezőség északi részén készült hímzések körében, ennek megfordítottja azonban nem állítható. Így például a szálánvarrott és vagdalásos technikával keverten készült s a Mezőségen általánosan kedvelt munkák Széken teljesen hiányoznak. Abból a viszonylag kevés számú szálára varrt mustrából, amelyet Széken sikerült felkutatnom, vagy amelyek múzeumi gyűjteményben vannak,¹¹ nem sikerült az alakulásmenetnek semmiféle irányát kimutatni, mint ahogyan azt a mezősegi munkákon világosan láttuk. Inkább az a benyomásunk, hogy Széken egyes mintatípusok meghatározott formában rögzítődtek s meglehetősen változatlanul éltek és élnek tovább.

Akadtam Széken néhány szálára varrt technikájú, de az alap szálai számolásának mellőzésével készült munkára (Ilyen látható a 6a képen). E különös, rendetlen hatású, zavaros vonalvezetésű munkákra az idősebb asszonyok azt mondták, hogy valamennyit egy Derzsi Paliné nevű szegény öregasszony varrta, aki ezelőtt mintegy 15 évvel halt meg, s aki abból tengette életét, hogy másoknak pénzért varrt csúpot. Ő készítette ezeket a furcsa, felemás munkákat. Meggyengült látása miatt sohasem nézett munkájára, csak emlékezetből varrogatta a jólismert mustrákat. Tűzvilágnál, holdvilágnál is varrt — mondják — és a többiek sokat kacagtak, mert varrás közben egyre beszélt ahhoz, aki a közelében volt. "Hadd el kedvesem, — szokta volt mondogatni, — meg lesz ez", s közben oda sem nézett a munkára. A munka hanyag, hevenyészett kivitelén azonban senki sem akadt fenn a megrendelők közül. Éppen úgy vették, használták a Derzsi Paliné varrásaait, mint a többi varróné munkáját. Megmondták neki a mintát, s ő "két nap egy fél párt kivarrt". Adtak neki munkadíj fejében lisztet, szalonnát vagy sajtot. Mindig csak szálára varrt mustrákat készített, rámán varrottakat nem.

A rámán varrott hímzések készítmódja ugyanis bonyolultabb, mint az előbb leírtaké, annak ellenére, hogy kivitelezésük kevesebb időt vesz igénybe. A fakeret, amelyre a hímzendő vásznat feszítik, négyszegletes és kb. 50×80 cm nagyságú szokott lenni. A vásznon előbb megjelölik a hímzendő minta középtengelyét egy vízszintesen meghúzott vonallal, majd keretre feszítik a vásznat. Ezt igen gondosan kell elvégezni, mert különben a vászon munka közben lazul, "pötyögösödik". Ezért kétszeresen a tübe fűzött kendercérnával tekerik át jó szorosan a vászonnak a kerettel érintkező részeit. Ha a rámán lazán van felerősítve a vászon, akkor "táskás" (buggyos) lesz a munka. A vászon alá a minta felrajzolásának megkönnyítésére egy deszkát tesznek. Lehet ugyan rajzolni a feldíszítés előtt is, különösen a durvább házivászonra, mert ennek több a tartása. Most a középtengely alatt és felett — vele párhuzamosan — a kívánt távolságban is húznak egy-egy vonalat, ezek-

¹¹ Az itt bemutatott hímzések túlnyomó többsége ma is széki tulajdonosaik birtokában van. Néhány darab (Szabó T. Attila gyűjtéséből) az Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonába került, néhányat meg a helyszíni kutatómunka alkalmával magam vásároltam e múzeum számára.

nek helyére varrják majd a középminát a csipkétől elválasztó vonalat. Ez az elválasztóvonal a "széle". Ezután következik a középminá főbb elemeinek megrajzolása, illetőleg ezek körvonalainak meghúzése. Előbb azonban a varróné "odaegyengeti" a kemény papírból kivágott díszítményt, vagyis beosztja, hogy miképpen férne el az ismétlődő díszítmény legjobban a hímzendő csík hosszában úgy, hogy ne maradjon félbe a mustra, s ne is maradjon feles hely a széleken. A kisebb díszítmények helyét nem kellett megjelölni, vagy ezeknek körvonalát megrajzolni, ezeket aszerint válogatja meg és osztja be a varró, hogy az ismétlődő fődíszítmény között mennyi hely maradt számukra. Ezután hozzákezd



A széki rámánvarrott hímzések leggyakoribb öltésmódjai

a varróné a kivarráshoz. Elsőben a ceruzával megvont körvonalat varrja ki száröltéssel, majd a sor végén megfordulva, közvetlenül mellette visszafelé haladva, varr egy ellenkező irányú száröltéssort. Két ilyen szegélyező, összetartó száröltéssor neve "sinyór". Ezután kerül sor az így körülvarrt felületek betöltésére, ugyancsak sűrűn egymasmellé dolgozott száröltéssorokkal; ez a "tőtis" (E munka menetét l. az itt bemutatott öltésképek közül a 4. számún). Általában azt mondhatjuk, hogy a széki rámánvarrott hímzések technikája túlnyomórészt száröltés. A körvonalakat minden esetben evvel varrják. Csupán felületkitöltésre alkalmaznak más technikát is. Kettős száröltéssorokból alakítják az olyan ágszerű díszítmény részeit, mint amilyent a 8a és 12a—b kép mintáin látunk (1. öltéskép). Apróbb ágakat egy átvarrt száröltéssfével is érzékeltetnek, mint ahogyan az az 5. öltésképen látható. Az újabb széki varrottásokon gyakori az olyan, ugyancsak száröltéssel való hímzőmód is, amelynél az egymás melletti sorok nem tükröképszerűen simul-

nak egymáshoz, hanem úgy varródna, hogy az öltések mind egy irányban haladnak a mellettük fekvővel, tehát párhuzamosak, fedezik egymást. Ez a munkamód későbbi fejlemény, s a hímzések újabb, jelenleg divó modorához, megjelenési formájához igazodik. Szívesen alkalmazzák térkitöltésül a keresztöltéses varrásnak egy olyan fajtáját (7. öltéskép), amelyet a szabadrajzú torockai hímzésekről — hasonló alkalmazásban — jól ismerünk. Evvel többnyire a nagyobb virágok belsejét töltik ki, mint ahogyan azt többek közt a 9c—d, 10a—c, 11b, 12, 12c, 13a—c, 14b—d, 16, 17b, 17d képünk mintáin is látjuk. Ezek némelyikén a kereszttek között jól látszanak az üresen maradó vászonrészek fehér foltcskái, amelyek a felületet kellemesen bontják meg; sokszor azonban oly sűrűn varrják a keresztteket, hogy azok valósággal egymás mellé sorakozó csomók benyomását keltik. Néha a kereszttek helyett ál-laposöltésekből hímeznek kisebb, ismétlődő csoportokat, mint ahogyan az a 6. öltésképen látható, s ezeket virágok belsejének kitöltésére alkalmazzák. Helyes művészi érzéssel ugyanis arra törekszenek, hogy lehetőleg ne kerüljön egymás mellé több száröltéssel kitöltött felület, mert ezeknek tömött, egyhangú foltja nagyon is összefolyna. A különböző öltéstechnikák változtatása tehát a minta tagolását, a túlnagy egyhangú felületek megbontását célozza. Néha-néha előfordulnak a mintákban egyes keresztöltések; azokat "kereszt szem"-nek nevezik.

Gyakori ezeken az "írásos" hímzéseken, hogy a körvonalak mentén azokból kiindulva, apró kiágazó öltéseket varrtak; így történt ez a 13a, 13e, 17b és a 18a képen bemutatott hímzések esetében is. Ezek a körvonal-lágyító s egyben térkitöltő öltések készülhetnek a 2. öltésképen szemléltetett módon, de akár egyszerűen úgy is, hogy egy-egy apró öltést varrnak, a díszítmény széléből kiindulva, mint azt a 3. öltésképen láthatjuk. Van úgy is, hogy kettesével varrják ezeket a szegélyező öltéseket, sőt hármassával is előfordulnak, ilyenkor "csirkeláb" a nevük. Mint a továbbiakban látni fogjuk, ezeknek a szegélyező öltéseknek alkalmazása vagy elhagyása a hímzések kivitelezési stílusától, másfelől a varró egyéni munkamódjától függ. Általában azonban azt mondhatjuk, hogy ez a széki jellegzetesség a régebbi munkákon általánosabb volt, mint napjainkban, amikor — különösen a fiatalabb varrók munkáin — a síma körvonalak, a határozott megmintázás a kedvelt.

Csak miután a közép minta kivarrása teljesen elkészült, kerül sor a közép mintát kétoldalt hosszában lezáró elválasztóvonalak kivarrására. "Kész is a párnahajam, csak zsinórozom" — mondja Szabó Sándorné Fogarasi Mari, egy kiváló hímző, amikor a közép mintával elkészült. Ez a "sinyór" többféle lehet, leggyakrabban két tükröképszerűen varrt száröltéssorból varrnak egy-egy sort, vagyis vastagabb, egyenes vonalat, mint ahogyan azt az itt bemutatott minták túlnyomó többségén látjuk. Ez az "egyeses sinyór". Van ezenkívül "dupla sinyór" (10c kép) és "szaggatott sinyór" (4c, 5b és 7a kép) is. A sinyór fölé került — mindkét oldalon — a "csipke", vagyis mesterke, de csak a párnahajakra. A derekaljsúpra nem hímeztek csipkét a ráján varrott munkákon, mert az amúgy sem látszanék. A régi, szálára varrt mintákon azonban a derekaljsúpokra is került csipke.

Hímzőfonalként a régi, szálára varrt munkákhoz sodrott bolti hímzőpamutot használtak, amikor azonban áttértek az "írásos" hímzések készítésére, ezeket sodratlan szövópamuttal varrták ki. Ebből több szálát ("többbriteleg") fűztek egy nagy tűbe, hogy "jó vastag varrású" legyen a munka. Ma kevesebb fonalat vesznek a tűbe, mint az írásos munkák korai, laza és elnagyolt varrásmóddal készült darabjaihoz. Az újabb munkákon észlelhető az a törekvés, hogy pontosabb, aprólékosabb, sűrűbb kivitelű hímzés készüljön, a kidolgozásban is megnyilvánul, amennyiben a határozott körvonalú, sűrű mintákhoz szorosan egymásmellé varródnak az öltések, mind egy irányban haladnak és fedezik egymást. Ilyen módon dolgozott hímzések láthatók a 7b, 8b, 9a—b, 13b, 16, 17b és 23. képen. Régebben hevenyészve varrt, egyenlőtlen öltésű, elnagyolt kivitelű munkák készültek, mint amilyen a 20a és 21b képen látható. Ha ma valaki ilyen munkát végez, arra azt mondják, hogy "hálol". Régen — mondta egy széki asszony — "csak úgy odadúrvázták" a varrást. Az elnagyolt varrottasok — úgy negyven éve — ritkásabbak is voltak a maiaknál, kb. 25 éve, hogy sűrűsödni kezdtek, s azóta is sűrűsödnek. Kék pamuttal azért nem szeretnek dolgozni, mert az — mint mondják — kevésbé színálló és munka közben is kopik, fakul. Jellemző, hogy a minták sűrűbbé válása s a kivitel bizonyos fokig való megváltoztatása a hímzésrészek egymásközötti arányán s a szerkezeten mitsem változtatott; változatlan maradt a középminta és a csipke egymásközötti viszonya is.

Míg a szálszámolós hímzések csoportjában a széki és a mezősegi munkák közt számos mintabeli, technikai, szerkezeti egyezést találunk, addig a szabadrajzú hímzések körében alig van kapcsolat e két típus példányai között. Ez a jelenség is igazolja Viskí Károlynak azt a megállapítását,¹² hogy a régebbi jelenségek sokkal nagyobb területen közősek, mint az újabbak.

A széki asszonyok egybehangzó vallomásából az derül ki, hogy az "írásos" hímzések legelső példányai a szálánvarrott mustráknak szabadrajzú, száröltéses kivitelben való másolásából adódtak. Többen emlékeznek még arra is, hogy a legrégebbi ilyen minta a "pávás" volt, de több más mintáról tudják, hogy az előbb szálára varrt kivitelben dívott, s csak azután készült írás után. Bizonyos, hogy a kötött technikából a kötetlenre való áttérés csak fokozatosan mehetett végbe, nem pedig egy csapásra. Erre abból is következtethetünk, hogy ma is megvan több széki asszony tulajdonában egyazon mintának szálszámolós és szabadrajzú változata is.

Ha a mai rámánvarrott "pávás" mintájú hímzéseket (2c, 15. kép) összehasonlítjuk szálára varrt elődjükkel (5a kép), akkor bizony meglehetősen nagy elváltozást figyelhetünk meg a kettő között. Fel kell tennünk, hogy a szálára varrt mustrák — erősen technikai megkötöttségük miatt — hosszú ideig szinte változatlanul éltek, mintegy rögzítődtek, míg evvel szemben a rámánvarrott hímzések mintájában a varró szabadon érvényesíthette egyéni elgondolásait, ötleteit, s azt a kétségtelen tö-

¹² A Magyarság Néprajza (I. kiadás). Bpest, é. n. II, 380.

rekvését is, hogy újat, eddig ismeretlen változatot hozzon létre. Széki adatközlőim szerint "a varrónék mindig forgattak valamit" a mintán; mindenki szívesebben választotta, varratta az újat, mert az még másnak nem volt meg.

A rámánvarrott "pávás" minta szerkezetében is eltér szálára varrt elődjétől. Eltűntek belőle az ismétlődő madáralakok közé ékelődő virág-bokrok és helyüket egyetlen nagy virág foglalta el. A madarak köré koszorú fonódott. E koszorún belül még egy ív látható, amely a széki aszszonyok többé-kevésbé tudatos megfogalmazása szerint a térkitöltés célját látszik szolgálni. A középmenta üresen maradó felületeit is ilyen madárszerű, de erősen elrajzolt elemekkel töltik ki néha, sőt egyik példányon (15. kép) a csipke ismétlődő díszítményei is ebből kerültek ki. A koszorú, illetőleg kettős füzér, amely itt a minta szerkezetét adja, a Mezőségen gyakran szerepel, ha másféle megmintázásban, kivitelben is.¹³

Kétféle, szálára varrt és rámánvarrott változatban van meg Széken a "bokros" mustra is. Kocsis Mártonnének, egy kiváló, megrendelésre is dolgozó hímző "bokros" mustrájának szabadrajzú változata a 9b képen látható. Meglepő, hogy milyen erősen ragaszkodik még e mintája a szálszámolásos munkák szabatos körvonalához (4c kép), de a virágszirmok lágy hajlatai már egy új stílus kezdetét jelzik. A leveles ágak szögletes, fenyőágyszerű kiképzése még a régi szálára varrt mustra emléke. Egyes kisebb részletek megmintázásában, kivitelezésében is változatlanul ragaszkodott a hímző — a több szabadságot engedő új technika ellenére is — a régi emlékekhez, — ilyen pl. a virágszirmok belsejében üresen maradó fehér petty is. Mint a további összehasonlításoknál is alkalmunk lesz megfigyelni, a hímző, úgy látszik, nem tud egyhamar az új lehetőségekkel élni, s csak lassan-lassan alakul ki az új technika révén átalakuló minta sajátos megjelenése. Ugyane mint a további állomását a 9a képen szemlélhetjük, ahol a leveles ágak megvastagodása, a levelek kerekdeddé válása már anyagszerűbb, mert számol a száröltéses kivarrás által létrejövő lehetőségekkel. Az átalakulás a minta egész stílusát megváltoztatja: a leveles ágak áthasonultak, s a mintának már csak szigorúan megőrzött szerkezete mértani. Ez nyilván csak alakulásmenetének valamely még későbbi állomásán, hosszas gyakorlat után fog módosulni. Szerkezet tekintetében nem változott ugyan a 11a képen bemutatott változat sem, mégis a minta továbbfejlődésének tekinthetjük, mégpedig elsősorban egyes elemeinek az új stílus jegyében való bővülése miatt.

Az átváltozás folyamatának egy-egy állomását érdekesen világítja meg ugyancsak Kocsis Mártonnének "fenyőágas" mintája (8b kép) s egy másik jó varrónak ugyanezen mustrája (8a kép). Ha ezeket egy szálára varrt mintaváltozattal összevetjük (4c kép), nyomban látjuk, mennyire megtartotta a minta szabadrajzú kivitelében az eredeti szerkezetét, meszterkenélküliségét is. Az elemek helyzetében itt sem állt be eltolódás, viszont részleteikben gazdagodtak, bővültek. A körvonalak lágyabbak, de a minta szerkezeti vonalai változatlanul merevek, szöttehagyományo-

¹³ L. ehhez Palotay Gertrud és Szabó T. Attila, EM. 1942:400/III. t. 5. kép és 1943: 440/XIV. t. 30. kép, valamint ugyancsak tőlük *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzés-típusok*: Néprajzi Értesítő LI (1940), 1. kk. 50—53. képét.

kat őrzők. Az új technikával létrejövő átalakulással mindenütt velejár a mintának tömöttebbé válása; ezt a példányokon is megfigyelhetjük.

Valamennyi, kötötthől kötetlen technikára való átmenet mintája között talán legérdekesebb a "vonós" minta átváltozása (7a—b kép). Itt (7b) nemcsak a minta szerkezete maradt meg változatlanul, hanem a főelem: az állítólag szénvonóra emlékeztető három "vonó" is, amelynek kivitelezésekor a felületek kitöltésében a varró még a szálszámolós öltéstechnikát is megtartotta, míg a körvonalakat, s a minta többi részét már száröltéssel dolgozta ki. Igen lényeges viszont az az alaki változás, amelyen a minta másik főeleme esett át: a négyágú növényi jellegű díszítőmenny itt körbe rendeződött, a részletek merevebbek lettek és meg is vaszkosodtak. Különös, hogy a lágy hajlatok kivitelezésére lehetőséget nyújtó száröltéses technika ellenére is mennyire szögletesek a díszítőmennyek. Határozottan a minta gazdagodásaként kell elkönyvelnünk a "csipke" (mesterke) merőben új mintázatát, amely nyilván egy teremítő képzelettel megáldott hímző egyéni elgondolását dicséri. Meg kell még jegyeznünk, hogy e minta létrejöttét alig tehetjük az utóbbi egy-két évtizednél korábbi időre; ez egyfelől azért figyelemreméltó, mert arra enged következtetni, hogy a két technika közötti átmenet még nem olyan régen is előfordult, másfelől viszont azt is bizonyítja, hogy a minták magukon viselik létrejöttüknek stílusbélyegeit. Aszerint, hogy milyen időben keletkezett egyik vagy másik minta, az akkor divó modorban készítették. Ha például ez az újfajta "vonós" minta a régi elnagyolt, hevenyészetten dolgozott száröltéses hímzések idején keletkezik, merőben másként alakul.

Kétségtelenül a régebbi típusú minták közé tartozik a "tulipántos" is (1a—2b, 12—12d kép); ennek szerkezetét ugyanaz a jellemzően mezőiségi kettősfüzér alkotja, mint aminővel már a "pávás" mintáról szólva megemlékeztem. A tulipántos mustra változatgazdagsága és nagy kedveltsége ellenére sem hoz jelentős mintabeli eltéréseket, s úgy látszik, hogy csak a sűrűbb vagy ritkásabb kivitel, valamint a hímző gyakorlatabb, vagy ügyetlenebb volta okozza a lényegtelen különbségeket. A felületkitöltések más-más módon való dolgozásában látunk leginkább eltéréseket. A csipke elemei nagyon sokfélék, pedig egyes széki asszonyok szerint a csipkében is szerepelnie kell valaminek a középmindeből.

Igen kedvelt minta Széken a "komlós"-nak nevezett is; ezt itt hét változatban mutatjuk be (9c—d, 10a, c, d, 11b és 19. kép). Érdekes tanulságok adódnának a minta alakulástörténetére vonatkozóan, ha e változatokat időrendi sorba tudnók állítani. De minthogy keletkezési idejüket nem ismerjük, e felvetett kérdésre adósak maradunk a válasszal. Maga a mustra csaknem azonos az egyes változatokon, kivéve Sükösd Józsefné Balog Erzszi egészen sajátos módon megmintázott, mesterkenélküli párnacsúpját (10d kép). Az eltérést itt a munkamód, kivitelezés és megszerkesztés egyéni jellege adja meg. A legjobb rajzú és helyes súlyelosztású a 19. kép mustrája, utána nyomban a jól hímző Kocsis Mártonné kerekded hajlatú és nem kevésbé jól kiegyensúlyozott varrottása következik (9c kép). Sós Jánosné Juhos András Sára munkájának (10a kép) az válik előnyére, hogy virágainak belső felületét szépen bontotta meg a ritkásan varrt kereszttekkel, s az egész hímzés összehatása világos, jól tagolt, s

minden zsúfoltságtól ment. A 9d és 10c képen bemutatott hímzések — az első Nagy Lajosné tulajdona, a második a megrendelésre is dolgozó, igen jól hímző Szabó Sándorné kezemunkája — feltűnően hasonlít egymáshoz a nagy díszítmények körvonalának tagolatlan merevségében és a felületek megbontatlanságában. Egyéni stílus bélyegeit viseli magán a tehetséges, ötletesen kezdeményező menyecske, Tasnádi Jánosné Sipos Zsuzsa munkája (11b); ez az ő sajátos, nagyvonalú vaskos és mindig mozgalmas modorában készült, míg Sükösd Józsefné Balog Erzszi csipkétlen hímzése (10d) feltűnően megmerevedett, de világos, áttekinthető, foltszerűen elrendezett. Magáról a mintáról, valamennyi változat feltehető közös alaptípusáról annyit kell megjegyeznünk, hogy a Mezőségre jellemző középtengely itt is kimutatható. A csipke mindeniknél más és más, de stílusban, megmintázásban és kivitelben valamennyi igazodik középmitájához.

Több változata van az itt bemutatott "szekfűs" mustrának (13b, 14a—b, 14d—e kép) is. Ez a nagy gránátalmavirágok közé helyezett, felülnézetben ábrázolt szegfűcsomókról nyerte elnevezését. Részben ugyanazoknak a munkáját mutatjuk itt be, mint akiktől az előbb tárgyalt mintacsoport egyes változatai is származtak. Ilymódon az egyéni munkamódnak szavakba nehezen foglalható sajátosságait szeretnők az olvasóval érzékeltetni. A minta rajzbeli szépségét, jó felteloszlását s részletező kivitelezését tekintve, egyaránt első helyen áll Sós Jánosné Juhos András Sára párnacsúpjá (13b), utána nyomban a 14a kép valamivel tömöttebb, de nem kevésbé sikerült rajzú változata következik. Részletekben gazdag, de már kevésbé biztos vonalvezetésű és kissé zavaros a Kocsis Mártonné (14d kép) — mintha csak úgy hirtelenében, találomra helyezte volna el, minden előzetes latolgatás nélkül, a kisebb díszítményeket. Erélyes, határozott vonalak, foltokban való tervezés jellemzi ezúttal is Tasnádi Jánosné Sipos Zsuzsa munkáját (14b), de a gránátalmavirág elnagyolt megmintázása nem válik a munka előnyére, míg ugyane virág gondos és szép rajzában Szabó Sándorné varrásán (14e) gyönyörködhetünk. Annál meglepőbb e példányon, hogy ez az ügyes varró milyen oda nem illő vonalas elemeket kevert itt szegfűi közé, s ezt az elgondolást a csipke mintájában is érvényesítette.

A "gyertyás"-nak vagy "poharas"-nak nevezett mustra is egyike a Széken ma leggyakrabban láthatóknak (17a—d, 18a—c, kép). Ez a kehelydíszítmény Tasnádi Jánosné Sipos Zsuzsa két párnavégén is szerepel (17b és 18c), bár az utóbbin egy más, hangsúlyosabb díszítménnyel váltakozva; ezért ő e mustráját "leveles tulipánt"-nak nevezi. "Poharas" mintájának (17b) határozott, kevésbé tagolt körvonallal megmintázott a rajza, s a mustra néhány nagy és lendületes elem ismétlődéséből áll. A munka szinte férfias nagyvonalúságát kellemesen bontja meg az a sok apró "csirkeláb", amellyel Sipos Zsuzsa díszítményeit körülvarrta. Mintha csipkefodorral díszítette volna egy komolyvonalú, sötét ruháját... Érdekes, hogy ugyanezt a kehelydíszítményt másik munkáján (18c) az előzőtől mennyire különböző stílusban alkalmazta. Az egész hímzsmű tömöttebb, vaskosabb az előbbinél, de több benne a kisebb díszítmény, apróbb levél, térkitöltő bimbó, stb. A hímző finom művészi ízlésére, sőt mond-

hatni, öntudatlan stílusérzékére vet világot az a mód, ahogyan itt a kelyhek középrészének és szárának betöltésében — a mű másfajta megjelenési formájához alkalmazkodva — eljár. Nem kevésbé figyelemre-méltó a két hímzés mesterkéjének megválasztása, illetőleg a középmin-tához való hangolása.

A 18b és a 17d kép ugyanannak a mintának két szélső állomását szemlélteti: a 18b ágasbogas összevisszaságában, a sok apró elem egy-másbafonódásában szinte elvész a fődíszítmény, míg evvel szemben a 17d monumentális egyszerűségével, díszítetlenségével, merev, kemény rajzával lep meg. Ez utóbbihoz minden részletében nagyon hasonló a 17a kép mustrája is, olyannyira, hogy valószínűleg egyazon kéz munkája mindkettő. A már több ízben említett Szabó Sándorné Fogarasi Mari "poharas" mustráját a 18a képen mutatom be. A hímző itt nyilván — öntudatlanul — a felület foltszerű tagolását tartotta szem előtt; ezt a poharas díszítmények és a közéjük helyezett virágok különböző munka-módja, felületkitöltése igazolja. Ez a párnacsúp nem is annyira rajzbeli kiválóságokkal jeleskedik, mint inkább jó folteloszlásával, vagyis a hím-zéses és a betöltetlenül hagyott felületek kellemes váltakozásával. Mind-ezekről élesen elkülönül a — már szintén több ízben említett — Sükösd Józsefné Balog Erzsinek a 17c képen látható munkája. A síma vonalú, alig tagolt kelyhek egyenes, merev sora új, egyéni hangot szolgált meg a széki hímzés összhangjában. A kemény, zömök díszítmények aljában egy sor kisebb virág húzódik, ez helyettesíti a "csipké"-t, míg a minta felső szélét a varró — a hagyományokhoz való öntudatlan ragaszkodással és finom érzékkel — egy kissé tagolta és evvel mintegy jelezni kívánta a csipke helyét.

Néhány ritkább, kevesebb változatban előforduló minta is azt bizo-nyítja, hogy ezek (még a közöttük legújabbak is!) szervesen illeszkednek bele a széki hímzésstílusba és magukon viselik az itt uralkodó hímzés-beli sajátosságokat. Így van ez például annak a szintén "tulipántos"-nak nevezett mintának esetében is, amelynek két változata (24a—b kép) közül az utóbbi két színnel varródott: a virágok magvát kék, a hímzés minden egyéb részét piros pamuttal hímezték. A két, csaknem azonos munka közepén, mintegy vízszintes csíkot alkotva, ritkás levélsor hú-zódik, s ennek kétoldalán tömör foltként vonul végig a virágok sora. Kétségtelen, hogy itt is a jellemzően mezősegi középtengelyes elrendeződés felé haladás példáját látjuk, s ennek érdekében a hímző különös te-kervényes vonalakon növeszti a virágok szárát. A csipke mintája, vala-mint az egész munka folteloszlása, a sűrűbb és ritkásabb részek válta-kozása, a hímzés arányai és kivitelezése a széki hímzéseken szokásos.

A ritkábbak közé tartozik a "koszorus" minta is (13a, 14c és 16. kép). Két változata Tasnádi Jánosné Sipos Zsuzsa munkája (13a, 14c), s itt újra találkozunk e tehetséges széki varró sajátos, nagyvonalú min-tázásával, kerekded díszítményeivel, jó térelosztásával s a körvonalak mentén kedves, apró "csirkeláb"-aival. Mennyivel szögletesebb ehhez képest a Kocsis Mártonné (16. kép); emezen az elemek mintegy glédába állítva sorakoznak, s a munka becsét a gondosan megrajzolt, bár túl-

ságosan egyforma részleteken kívül az elemek formai változatossága és egymástól jól elkülönülő elrendezése adja.

Ugyanez a nagy gránátalmavirág látható a 13c minta középpontjában; ettől jobbra és balra kisebb, hangsúlytalanabb virágok foglalnak helyet. A munka szellemes szegélyszerkezetében pedig Sükösd Józsefné Balog Erzszi már több ízben megfigyelt mesterke-feloldó eljárását látjuk viszont.

Egy újfajta mustrának, az "almás"-nak két változatát (22a—b) is láthatjuk. A két példány között feltűnően csekély az eltérés; ez bizonyára időbeli közelségükkel is magyarázható. Mindössze a kerek középdíszítmények mérete adja a két változat közötti különbséget. Ami érdeklődésünkre számot tarthat, az a minta elrendeződése, illetőleg a mezősegi hagyományokhoz, sajátosságokhoz való igazodása. Ez abban nyilvánul, hogy már e viszonylag új mintában is egy erőteljesen hangsúlyozott középtengely van kialakulóban, a mesterke díszítményei a közép mintához hasonulnak, valamint abban, hogy a tömött díszítmények levegős felületekkel váltakoznak.

Egy még ezeknél is újabb, éppen napjainkban divatozó mustrának, a "szőlős"-nek mindössze egy példányát (23. kép) mutatjuk be, mert helyszíni tapasztalataink szerint e mustrának még alig vannak változatai. Ez is igazolja tehát azt a néprajz más tárgycsoportjaiban tett megfigyelést, hogy a változatok nagy száma mindig az illető tárgynak, jelenségnek hosszú életével függ össze. Jellemző, hogy ennek a nagyon is új mintának az elemei is az itt begyökerezett stílusnak megfelelően rendeződtek, vagyis a hullámvonalas középtengely mentén helyezkednek el és a minta hosszirányában haladva, hangsúlyosabb (tömöttebb) levelek váltakoznak a lazább, levegősebb fürtökkel. Hogy ez a mustra még nagyon is új jövevény és nem kapta meg széki arculatát, az abból tűnik ki, hogy hiányoznak belőle a széki hímzések apróbb térkitöltő és járulékos elemei. Ezek minden hímzés helyi jellegét sokkalta inkább meghatározzák, mint a nagyobb területen közös fődíszítmények. E járulékos elemek azonban mindig csak a minta teljes asszimilációja folytán rakodnak köréje. Az ugyan csak új, de már jobban begyökerezett "poharas" minta számos változatán jól megfigyelhetjük az új díszítménynek ezekkel a járulékos és térkitöltő elemekkel való elkeveredését. Ezek — a minta szempontjából mellékes, de hímzés stílusát tekintve igen lényeges — elemek azok, amelyek a díszítményeket egymáshoz hangolják, s a (szőlős mintán még szervesen nem egymás mellé helyezett) elemeket összeolvasztják.

Mint mondtam, a hímzések túlnyomó többsége piros pamuttal, ritkábban késsel kivarrott. Ennél is ritkább, hogy a két színnel együttesen, késsel és pirossal hímézzék ki a párnacsúpokát. A 24b, 25, 26a—b—c képen néhány ilyen kétszínű mustrát láthatunk. Említésreméltó, hogy már a régebbi, szálára varrt mustrák között is van kétszínű, tehát nem csak újabban kezdték két színnel kivaranni a párnacsúpokát. Jellemző, hogy ha nincs is a kétszínű munkáknak széleskörű gyakorlata, mégis kimutathatók a színek alkalmazásában bizonyos törvényszerűségek. A minta lényegesebb elemei ugyanis mindig pirossal hímzettek, a késsel kivarrt részletek csak a felület tagolását célozzák. Így van ez a 24b must-

rán, ahol a virág magvát, a 25. képen látható hímzésen, ahol a keret egyes részeit, s a 26c mintán, ahol ugyancsak a keretként szereplő elemeket varrták ki késsel. A 26a és 26b mintának pedig csak a körvonalai kékek. Ez utóbbi kettő egy nagygazda feleségéé, akinek egyízben egy varróné mutatott ilyen munkát, s ő ennél rendelte párnacsúpjait. Minthogy a mezősegi hímzések között több ilyen módon dolgozott (pirossal kivarrt, késsel körvonalozott) munkával találkoztunk,¹⁴ bizonyosra vesszük, hogy ez utóbbi két széki varrottas is azok nyomán keletkezhetett.

Az elmondottakban rámutattam arra, hogy a széki hímzéseknek a helyi hagyomány és stílus által megszabott határain belül is — viszonylag — mily sok lehetősége van egy-egy alkotókészséggel megáldott egyéneknek arra, hogy sajátos elgondolását, munkamódját érvényesíthesse. Pedig a hímző nemcsak a helyi stílus megszabta határokon belül mozog, hanem korának, a hímzés készülési idejének divatjához is igazodik. A sajátos széki jelleg — mint láttuk — csak a rámánvarrott munkák dolgozásával veszi kezdetét, a szálára varrt párnacsúpok között nincsen olyan, amelyet mezősegi munkának is ne tarthatnánk, míg a szabadrajzú mustrákat már technikájuk is elkülöníti amazoktól. E sajátos jellegek: szerkezeti egyezések, a díszítmények egymásközötti aránya, az öltéstechnika, e csoport minden tagján kimutathatók. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a széki hímzés — miután megkapta végleges helyi alakját — változatlanságban megmerevedett volna, hanem — éppen eleven életének bizonyosságul — állandó, bár lassú alakulásával számolhatunk. A felület mentől sűrűbb betöltését tartva szem előtt — mint láttuk — a korai rámán varrott munkákra elnagyolt, pontatlan kivitelük jellemző, valamint a díszítmények nagy, tömött foltokban való kezelése. Ekkor kezdődik a körvonalaknak apró öltésekkel való körülvarrása, de csupán a nagyobb díszítmények mentén. Az alakulásmenet további iránya is világosan megrajzolható. A díszítmények megmintázása gondosabbá, pontosabbá válik. Ekkor a térkitöltés céljából fokozottabb mértékben alkalmazzák a körvonalak egyes, kettős és hármas apró öltésekkel való szegélyezését. Majd a sodrott szálal való hímzéssel egyidejűleg az öltések apróbbakká válnak, egymást fedezik, ugyanakkor a díszítmények hajlatai, lágy tekervényei is egyszerűsödnek, míg lassan keményebbekké, sőt merevekké válnak, s a körvonalakból kiinduló apró öltések egészen elmaradnak. Ez a hímzés összehatásában bizonyos nyugodt méltóságot eredményez; így veszendőbe megy az a lágyabb, közvetlenebb megjelenési forma, amely a korábbi munkákat jellemezte. Napjainkban ez a pontos kivitelű, nagyvonalú, leegyszerűsödött díszítmények nyugodt és kissé merev egymásmellettiségéből alakított hímzéssáv dívik a széki párnacsúpokon.

Természetesen ezek az egymást követő hímzésstílusok egymás mellett és egyidőben is békésen megférnek. A varrók — életkoruk szerint — más-más stílusban dolgoznak, mert valamennyi a maga ifjúkorában dívót tartja meg. Ez azonban nem vonatkozik a hímzéseken szereplő díszítményekre, mintákra, mert ezek mindenkor az éppen kedveltek közül kerül-

¹⁴ L. ehhez EM. 1943:80/XVI. t. 30. képét és az idézett Hímzőmesterség IV. táblájának 5. képét.

nek ki. Néhánynapos széki tartózkodás után a kutatónak nem esik neheze egy-egy hímzés készültének hozzávetőleges idejét, illetőleg készítőjének életkorát megállapítani. Ottlétém alkalmával a már több ízben említett Szabó Sándorné Fogarasi Mari éppen első ízben hímzett egy olyan mustrát, amelyet — saját bevallása szerint — kalendáriumból másolt ki. Ez a minta az a Kalotaszeg és Torockó szabadrajzú hímzésein is kedvelt¹⁵ — s utóbbi helyen "nagykígyós"-nak nevezett, eredetileg renaissancekori füzérminta, amely országszerte elterjedt, s a Mezőségen is kedvelt volt, Széken azonban ezideig nem ismerték. Szabó Sándorné 40 év körüli asszony, aki állandóan foglalkozik varrottások készítésével, a helyi ízlés és stílus egyik legjellegzetesebb őrzője és kifejezője, mindamellett a maga sajátos modorában dolgozik. Az előttem első ízben készülő mustrából ugyanolyan jellemzően széki hímzésű lett, mint amilyenek a többi, már ismert mintájú párnacsúpok. Bizvást gondolhatta volna akárki már régen begyökerezett, helyi mustrának. Úgy látszik tehát, hogy az avatott, gyakorlott varró kezén az idegen mustra nyomban megkapja jellemzően széki megmintázását.

Még érdekesebb az az újítás — mondhatjuk bátran továbbfejlesztésnek —, amelyet egy húszegynéhány esztendősen menyecske, Dániel Ferencné Sipos Róza — a már többször említett, kiváló hímző Sipos Zsuzsa testvére — munkáján látunk. Az ő ötlete volt, hogy szegre való kendőjét szöttesminta helyett kivarrással díszítse (27. kép). Állítása szerint ezt azért tette, mer így kevesebb fejtő kellett a munka elkészítéséhez, mint ha a szokásos beleszótt díszet alkalmazza. De e gyakorlati megfontolás mellett bizonyára indítékként szerepelt az újítás vágya; ez a népi díszítőművészet körében a legtöbb kezdeményezés rugója. A hímzett kendő díszítményeit szemügyre véve, azt látjuk, hogy ezek ugyanolyanok, vagy hasonlóak, mint aminők a párnacsúpokon is szerepelnek, de a hímző ezeket a szöttesen szokásos rendbe, egymás mellé helyezve és váltakozva keskenyebb meg szélesebb sorokba állította. A minta elrendezése, szerkezete tehát teljesen megfelel a szegre való kendők szöttesdíszének. A szélesebb és keskenyebb vízszintes mintacsíkokkal való tagolás, s a kendőnek két végén való díszítése ugyanannak a gondolatnak továbbélése. Evvel is beigazolódik az a más tárgyterületen tett megfigyelés, hogy az új elem, az új minta, amint a régi helyébe lép, beleilleszkedik ennek szerkezetébe, elrendezésébe. Evvel szemben a hímzés részletei, vagyis maguknak a díszítőelemeknek megmintázása azonos a párnavégeken szokásosokkal, sőt a széles csíkok mustrája bizvást volna párnacsúpra is alkalmazható. A kendő kivarrásához kék és piros pamutot használt készítője, olyan módon, mint ahogyan ezt a két színt a párnacsúpok kétszínű mintáin láttuk: a minta tagolására, az egymásmelletti felületek elkülönítésére. A kék szín itt is alárendelt szerepet játszik, a díszítmények lényegesebb részei mindig pirossal hímzettek.

Ez a kendő 1930-ban varródott és minden körülmény a mellett szólt volna, hogy ez az újítás divatossá, kedvelté, sőt általánossá válik, s

¹⁵ L. ehhez Malonyay Dezső, *A magyar nép művészete* II, 311. l-on a 478. jobboldali és a 479. kép.

hogy a hímzés éppúgy háttérbe szorítja a szegre való kendőkön is a szőttesdíszet, mint ahogyan annak idején a párnacsúpokon tette. Mind-
ezideig azonban ennek nem látjuk nyomát. Igaz, Sipos Róza kísérlete nem
maradt egyedülálló, mert egy forrószegi¹⁶ leánynak megtetszett a hímzé-
ses kendő és magának is készített ennek nyomán több hasonlót. Mégpedig
nemcsak hosszú, újabbfajta kendőt, hanem a régi típusú rövid kis kendői
némelyikét is így varrta ki. Van ez utóbbiak között tisztán piros pamut-
tal hímzett is. A díszítésmódnak bizonyos továbbfejlesztése észlelhető e
kendőkön, annak ellenére, hogy az elrendezésben a szőtteshagyományok
változatlanul megőrződtek.

Az elmondottakból kitűnik, hogy Széken ezidőszereint számos kiváló
tervezőkészségű, ötletes, jól kivitelező varró dolgozik. Annál inkább cso-
dálkozhatunk azon, hogy ezek a minta rajzolásához mindig segédesz-
közközkhöz kénytelenek folyamodni, amennyiben papírból vágják ki a dí-
szítményeket s ennek segítségével viszik át őket a vászonra. Más hímző-
vidékek varróasszonyai, a matyók, sárköziak, kalotaszegiek — a hímzés
virágzásának idején — mind meglepő rajzkészséggel rendelkeznek, és
minden előzetes tervezés vagy meggondolás nélkül vázolják fel a mintát
az alapanyagra. A már többször említett Tasnádi Jánosné, Sipos Zsuzsa
egyik legkiválóbb széki varró például egy közeli mezőszéki községből
Székre férjhez jött sógornője párnáin látott Széken ismeretlen minták
díszítményeit vette le papírra. Ezeket kellően megnagyítva, majd jellem-
zően széki modorban kivitelezve alkalmazta a maga hímzésein. Azt
mondja, hogy ha a "falusi" asszony párnamintáit meglátnám, sohasem
hinném el, hogy azokból olyan széki mintát lehessen varrni, mint amilyent
ő készített. Ezeket az új elemeket ő is a régi szerkezetbe, elrendezésbe
helyezte, a járulékos és térkitöltő elemeket, sőt a kisebb díszítményeket
is a hagyományos készletből merítette, s legfőként az egész munka ki-
dolgozásában alkalmazkodott öntudatlanul a helyi stílushoz. Ez azt bizo-
nyítja, hogy a kiváló varrókban, Széken is, mint másutt, oly eleven erővel
él a helyi hagyomány, hogy minden munkájuk ennek jegyében születik.
S annak ellenére, hogy mindnyájan egyazon stílusban dolgoznak, mégis
van módjuk egyéni sajátosságok érvényesítésére. Ilyen, néhány kiváló
varró munkamódjára, megmintázására jellemző sajátosságra a fentebbiek
folyamán már rámutattunk. Az itt bemutatott munkák alapján is látjuk,
hogy Kocsis Mártonné szereti a síma körvonalakat, s lehetőleg kerüli a
kiágazásokat, munkájának apró öltésekkel való teletűzdelését. Evvel
szemben Szabó Sándorné Fogarasi Mari majd minden munkáján alkal-
mazza az egyes, kettős, hármas öltéssel való körülvarrást, részben a tér-
kitöltés kedvéért is. Sükösd Józsefné Balog Erzsi különleges kemény, le-
egyszerűsített díszítményeit rendszerint meglehetősen mereven helyezi
egy más mellé; ő az egyetlen, aki a mesterkemintát szereti a középcsíkok-
kal egybeolvasztani. Tasnádi Jánosné Sipos Zsuzsa munkáit a nagyvonalú
rajz, de a részletekben való elmélyülés is jellemzi, valamint az is, hogy
a részletek mindig jól érvényesülnek és világosan tagoltak.

¹⁶ Széknek egyik részét *Forrószegnek* nevezik.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az egyéni kivitelezést nemcsak a hagyományos stílus köti meg, hanem korlátok közé szorítja a pillanatnyi divat is. Ez elsősorban magukra a mintákra, díszítményekre vonatkozik. Minden időszaknak megvannak a maga kedvelt, akkor divó munkái, a varrók ezeket dolgozzák a maguk és falusi megrendelőik számára, természetesen kiki a saját ízlése szerint. A jelenlegi mustrák közül a "poharas" mustra itt bemutatott változataiban figyelhetjük meg leginkább ennek a helyi stílusnak és az egyéni munkamódnak keveredését.

Nem gondoljuk feleslegesnek végezetül néhány szót arról is szólani, hogy a széki román lakosok hogyan állanak szemben ezekkel a magyar hímzésekkel. E tekintetben élesen elkülönül egymástól az újabban betelepült, "újvárosi" románság a már régóta Széken élő törzsökös román lakosságtól. Míg az előbbieknél semmiféle kapcsolatuk nincsen a magyarság műveltségjével, addig az utóbbiak már több emberöltő óta mindenben a széki magyarsághoz igyekeznek hasonlítani, a hímzéseket is átvették, használták, másolták régen is. Petyán Illésné Pap Anna román asszony 1888-ban ment férjhez, s ekkor szálára varrt párnákat kapott. Ezek ugyanolyanok, mint amilyeneket az idősebb magyar asszonyok házában láthatni. Leánya, Szelezsán Jánosné tulajdonában ma is megvannak, ő ezeket férjhezmenetelekor vitte magával, s varrt is hozzá újakat, ugyanilyen technikával. Menyecske-leánya, Prodán Jánosné Szelezsán Xénia is vitt magával az anyja párnáiból, s hozzá készített magának újabb mintájuakat is; így megvan neki például az "almás" mustra, amelynek díszítményeit ugyanaz a magyar varróné rajzolta neki elő, aki ezt a falubeli magyar asszonyok számára szokta csinálni. Amikor a pakulárné, Kocsis Tivadarné Pap Anna román asszony 17 évvel ezelőtt férjhez ment, tíz varrottas párnát vitt magával, valamennyi pontosan ugyanolyan volt, mint a magyaroké, hisz ezeket egy magyar varróasszony készítette neki. Petyán Gábor pakulár felesége is tíz varrottas párnával ment férjhez 1914-ben. Amikor leányai felnőttek, nekik is csináltatott magyar varróasszonyokkal párnacsúpot. Jellemző, hogy még az a leánya is, aki Bukarestben egy bankszolgának lett a felesége, szintén vitt magával néhány ilyen széki varrottas párnát. Petyán Gáborné egyébként keresztanyjától, egy ugyancsak román asszonytól kapott leánykorában két ráján varrott párnát ajándékba, mindkettő pirossal hímzett és tulipános mintájú volt. Egyiket, amikor férje meghalt, a feje alá tette és avval temette el. Szükségesnek látom megjegyezni, hogy mindazok a román családok, melyeknél széki hímzésű párnát találtam, igen szegények, úgy hogy számukra a magyarsághoz való igazodás jelentős anyagi áldozatot jelent. Nem hagyható figyelmen kívül ezzel kapcsolatosan az, hogy magyarok és románok között sohasem fordul elő házasságkötés, sőt még társadalmilag sem érintkeznek egymással. Ennek ellenére a törzsökös román lakosság házbelső, ruházat s amint láttuk, a varrottasok dolgában is minden igyekezetével a magyarság helyi életformájához igazodik, míg az újonnan betelepült, s a falu más helyén elkülönítve lakó románság ennek semmi jelét nem mutatja. Ezek a régi széki románokkal össze is házasodnak, de az ilyen házasságok esetében a magyar műveltségjavak lassan kikopnak, elvesznek.

Die ungarischen Stickereien der Gemeinde Szék (Komitat Szolnok-Doboka, Nord-Siebenbürgen). Die Bewohner der Gemeinde Szék — der einstigen mittelalterlichen Bergwerksstadt — sind in überwiegender Mehrzahl Ungarn, die sowohl in ihrer Tracht, wie in ihren Webereien und Stickereien eine reiche Fülle volkskundlich wertvollen Materials bis auf den heutigen Tag bewahrten.

In Szék werden die Enden der Pölster mit Stickerei verziert, doch werden hiezu auch jetzt noch Webearbeiten als Schmuck angewendet, die als Vorläufer der Stickerei gelten. Die gestickten Polster werden jedoch mehr geschätzt, als die mit eingewebtem Muster. In den Häusern der wohlhabenden Bauern sieht man oft mehr als ein Dutzend gewebter und gestickter Pölster auf dem Bett liegen.

Die Stickereien werden fast ausschliesslich mit rotem Garn ausgeführt. Wenn jedoch ein Mädchen heiratet, nimmt sie auch die Pölster ihrer Mutter mit in ihre neue Heimat und die Mutter macht sich dann — wenn ihre materielle Lage dies gestattet — neue Pölster und diese werden dann mit blau bestickt. Für ältere Leute ziemt es sich nämlich, dass nicht nur ihre Kleidung, sondern auch ihre unmittelbare Umgebung nachdunkelt. Alte Leute werden mit blaubestickten Pölstern und blaugemusterten, gewebten Tüchern aufgebahrt, wogegen man jugendlichen Toten rotbestickte Pölster mit ins Grab legt.

Die älteren Polsterstickereien sind in Zopfstick ausgeführt und weisen sowohl geometrische, wie Pflanzenmuster auf (3a—b—c, 4a—b—c—d, 5a—b, 6a—b, 7a). Auffallend ist, dass diese alle fast keine Varianten haben und die Muster in einer bestimmten, gegebenen Form weiterzuleben scheinen. Alle diese Muster und Motive sind auch im weiteren Umkreis von Szék bekannt und werden im ganzen nördlichen Teil des Mezőség genannten Gebietes gearbeitet. Besondere, nur in Szék heimische Muster finden wir erst unter den nach Vorzeichnung gearbeiteten Stickereien. Zum Stickern derselben wird die Leinwand in einen viereckigen Holzrahmen gespannt, dann legt die Stickerin die aus Papier ausgeschnittenen Formen der Hauptmotive darauf, um ihre Stelle zu bestimmen und zieht die Konturen nach. Die Stickerei nimmt immer einen breiten Streifen ein, längs dessen sich die Motive wiederholen. Neben den Hauptmotiven sind es die raumfüllenden kleinen Ornamente und die Begleitmotive, die das Muster bilden, indem sie je nach Bedarf zwischen den sich wiederholenden Hauptmotiven angewendet werden. Diese sind es, — viel mehr, als das Hauptornament — die die herrschenden Eigenarten des Széker Stickereistils aufweisen. Die Technik ist beinahe ausschliesslich Stielstick, nur zur Ausfüllung von grösseren Flächen — zumeist dem Mittelteil der Blumen — verwendet man noch andere Sticharten. Die Stickkunst steht heute in voller Blüte, obwohl die meisten Frauen und Mädchen nicht selbst ihre Pölster ausnähen, sondern sie lassen diese von einer der "Näherinnen" des Dorfes anfertigen, die die Arbeit des Stickens für einen auffallend geringen Lohn besorgt. Jene Frauen, die ihre Stickereien nicht selbst anfertigen, haben höchst wenig Beziehung zu denselben, sie kennen weder die Namen der Muster, noch wissen sie schöne Zeichnung oder gediegene Ausführung zu schätzen. Die Stickereien werden von ihnen als materielle Wertgegenstände geschont und behütet.

Die ersten vorgezeichneten Stickereien entstanden als Kopien früherer Zopfstickmuster und auch heute weisen die in Zopfstick und in Stielstick ausgeführten gleichen Muster eine bemerkenswerte Ähnlichkeit auf (Vgl. hiezu Abb. 7a—b, sowie Abb. 4c. u. 9b.). Aufschlussreich ist es auch, die verschiedenen, beinahe gleichzeitig entstandenen Varianten ein- und desselben Musters miteinander zu vergleichen (z. B. Abb. 17a—b—c—d—18a—b, ferner 13b—14a—b—c—d—e). Die nachweisbaren Unterschiede verweisen auf die persönliche Eigenart der Stickerinnen. Diese Eigenheiten lassen sich oft an den verschiedenen Arbeiten einer begabten Stickerin nachweisen. So liebt es z. B. eine junge Frau, die sonst üblichen beiderseitigen schmalen Abschlussstreifen fortzulassen, bzw. diese mit dem breiten Mittelstreifen zu verschmelzen (Abb. 10d, 13c u. 17c). Bemerkenswert ist, dass auch relativ neue Muster (wie z. B. das auf Abb. 22a—b ersichtliche) in der bezeichnenden örtlichen Eigenart ausgeführt werden, aber noch keine nennenswerten Varianten aufweisen.

Einige Arbeiten wurden in zwei Farben, in blau und in rot ausgeführt (Abb. 24b, 25, 26a—b—c). Mit blauer Wolle werden immer nur weniger wichtige Teile des Ornaments oder bloss die Konturen gearbeitet. Zweifärbig ist auch das auf Abb. 27

ersichtliche Tuchende gestickt. Dies ist der interessante Versuch einer jungen Frau, der darin besteht, dass sie das sonst stets mit Webmustern verzierte Tuch (das als Wandschmuck verwendet wird) bestickte. Diese Neuerung blieb jedoch allein stehend, die Allgemeinheit nahm sie nicht auf.

Die alteingesessenen rumänischen Bewohner von Szék sind schon seit Generationen bestrebt, die Kulturgüter des Ungartums sich anzueignen. Sowohl in der Tracht, wie in der Wohnungseinrichtung gleichen sie sich den Ungarn an. Man findet auch genau dieselben Stickereien, wie in den ungarischen Häusern, bei ihnen wieder, sowohl die Zopfstickmuster bei den alten Frauen, wie die neuen vorgezeichneten bei den jungen. Oft lassen sich die rumänischen Mädchen und Frauen die Muster von Ungarinnen vorzeichnen oder sie lassen die Stickerei bei jenen ungarischen "Näherinnen" anfertigen, die auch für die übrigen Dorfbewohner arbeiten. Die neu angesiedelten Rumänen dagegen stehen diesen Stickereien fremd gegenüber.

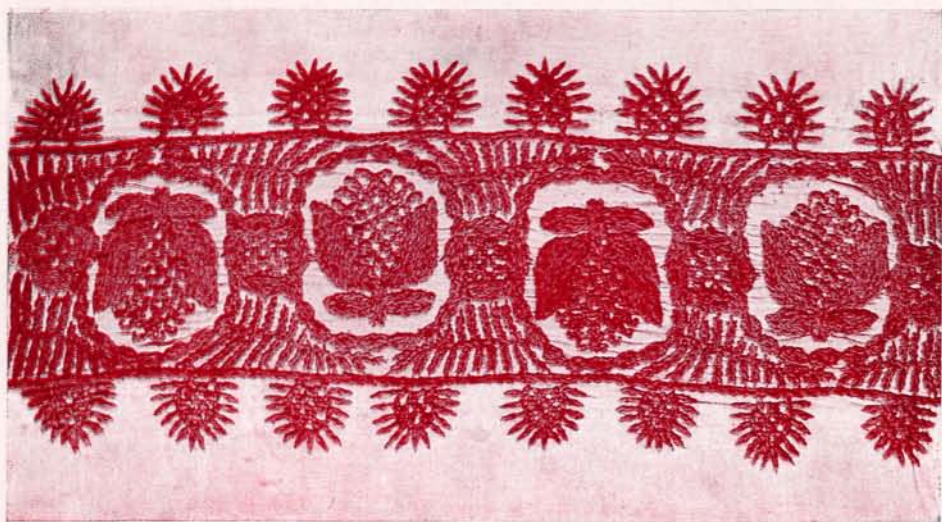
JEGYZETEK

E dolgozat anyagát alkotó megfigyelések legnagyobb részét annak a helyszíni tanulmányozásnak során tettem, amelyet 1943 nyarán dr. gr. Bethlen Béla főispán úr támogatásával a Szabó T. Attila szerkesztésében megjelenőben lévő »Szolnok-Doboka magyarsága« című munkába (Dés-Kolozsvár, 1944) a vármegye magyar himzéseiről írt tanulmányom anyaggyűjtéséhez végeztem. Az ottan »Szolnok-Doboka magyar himzései« címen megjelenő tanulmány ugyan csak röviden, népszerű formában foglalkozik a széki himzéssel, de ugyanazt a himzésanyagot közli, mint amely itt részletesebb, szakszerűbb magyarázatok kíséretében megjelenik.

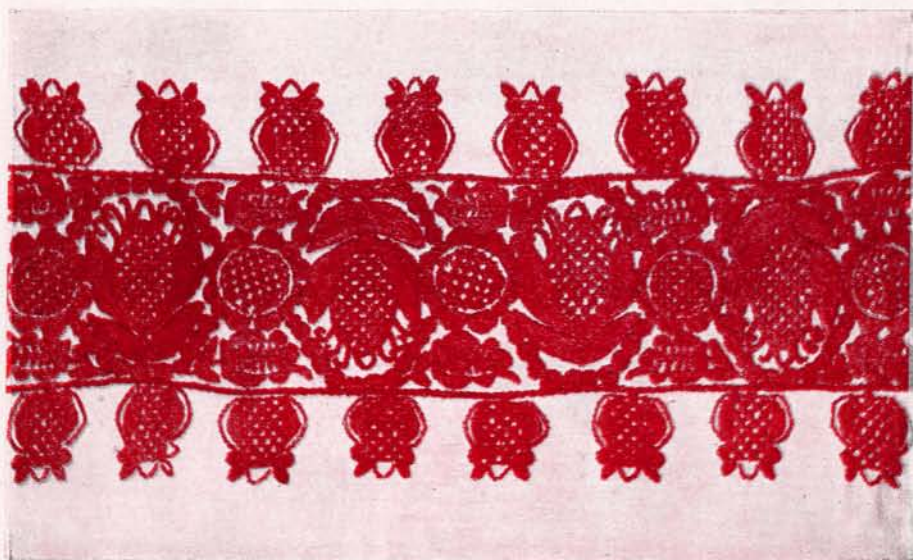
Ennek előrebocsátása után szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a széki kézimunkára a szakkörök figyelmét először ifj. dr. Parádi Ferenc figyelmeztetése révén Sárkány Loránd hívta fel a Magyar Néprajzi Társaságban 1934. március 14-én tartott előadásával, illetőleg a Muskátli III (1934), 9. sz. 9–10. lapján »A széki ornamentika« címen kiadott kis közleményével. Ehhez csatlakoztak Kövessi Editnek »A mezősegi himzések öltései és kidolgozása« című cikkekéjében közölt, nem minden tekintetben helytálló észrevételei (i. h. 11. l.). Undi Mária »Mezősegi írásos himzés« címen a Magyar Kincsesláda V. füzeteként (Bp., é. n.) kiadott munkája is Szék meg a Mezőség himzéseiről szól; ő a minták egészéből kiragadott és átrajzolt díszítményeket közöl Sófalvi Ida a széki kelengye szöttes és himzéses párnáiról írt »A széki leány kelengyéje meg az öregasszonyoké« című cikkében (A Hagymány Szava 1940. 3. sz. 1. l.). Ezeket a közléseket kiegészíti Gönyei Sándornak a széki felvetett ágy himzéses és szöttesdíszű párnáiról írt és kilenc fényképpel szemléltetett közleménye [A "felvetett nagyágy" Széken: Muskátli (Magyar Iparművészet) 1941. 3. sz. 13–8. és 4. sz. 23–7]. Két széki himzést közölt minden megjegyzés nélkül az EME 1942. évi dési vándorgyűlése alkalmával rendezett néprajzi kiállítás anyagából a vándorgyűlésről szóló titkári beszámoló (Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Désen 1942. október hó 18–20. napján tartott tizenhetedik vándorgyűlésének Emlékkönyve. Szerk.: Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1943. 24:V.).

A szerkesztő köszönettel tartozik Mihály Károly, széki református lelkipásztor úrnak és feleségének, hogy a kijelölt himzések összegyűjtésének fáradságos munkáját, Kolozsvárra fényképezés céljából való beszállíttatását előzékenyen vállalta és így a nyomódúcoknak közvetlenül az eredeti himzésekről való elkészíttetését lehetővé tette. A dúcokat Keresztes József (Kolozsvár) készítette.



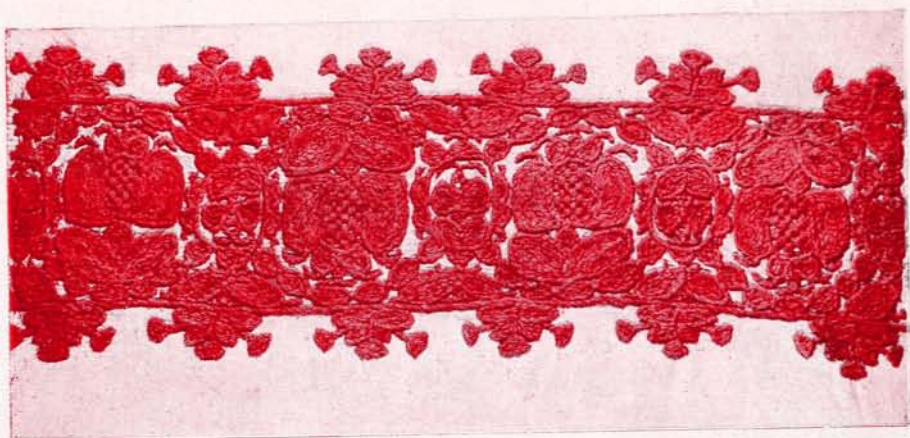


1a

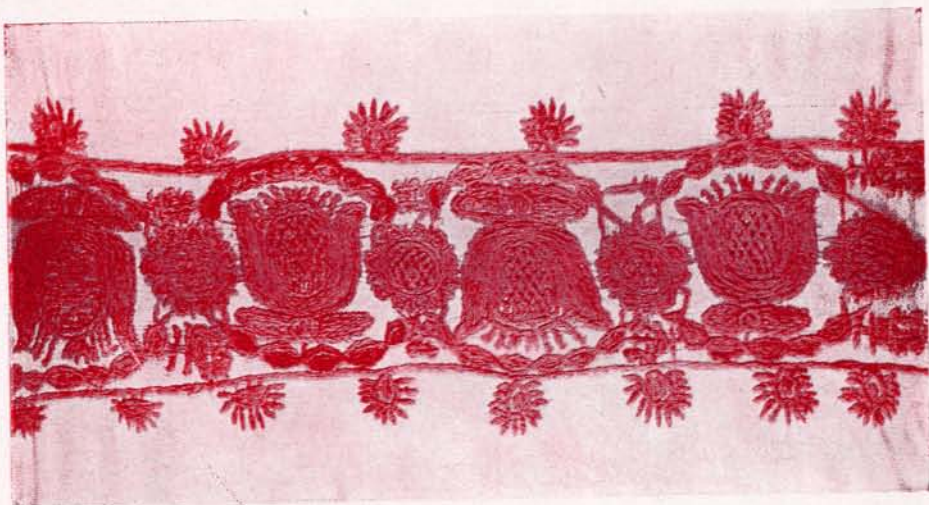


1b

Széki párnavég-hímzések



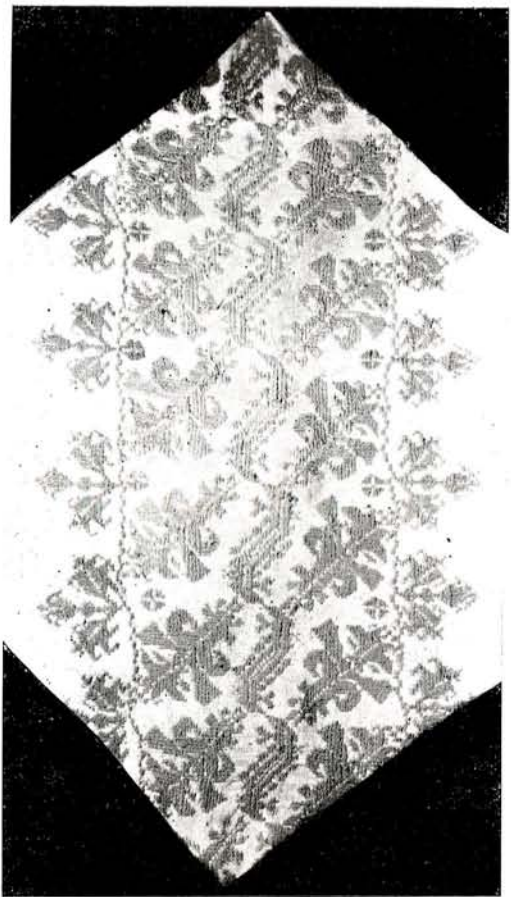
2a



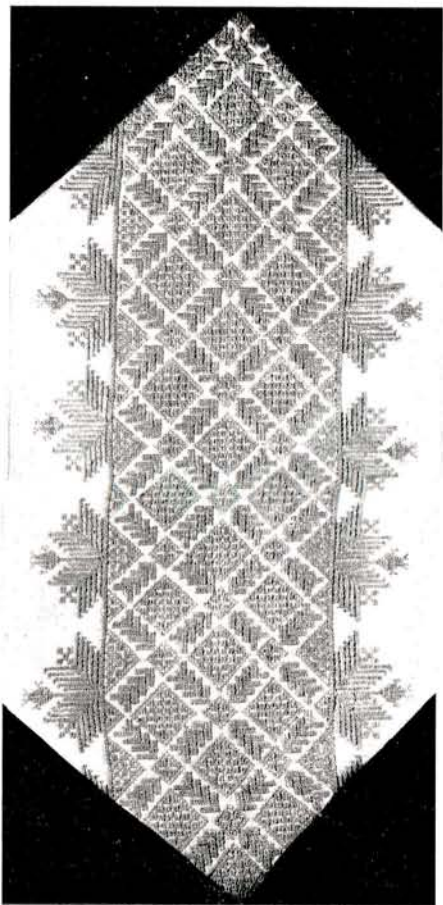
2b



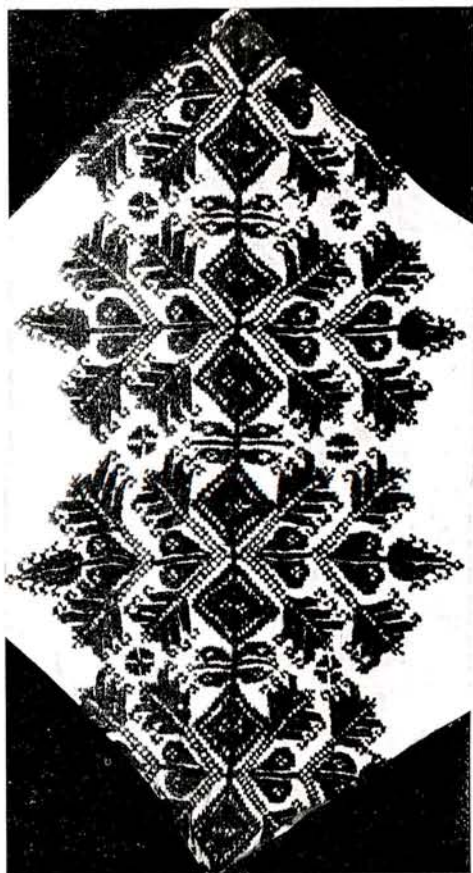
2c

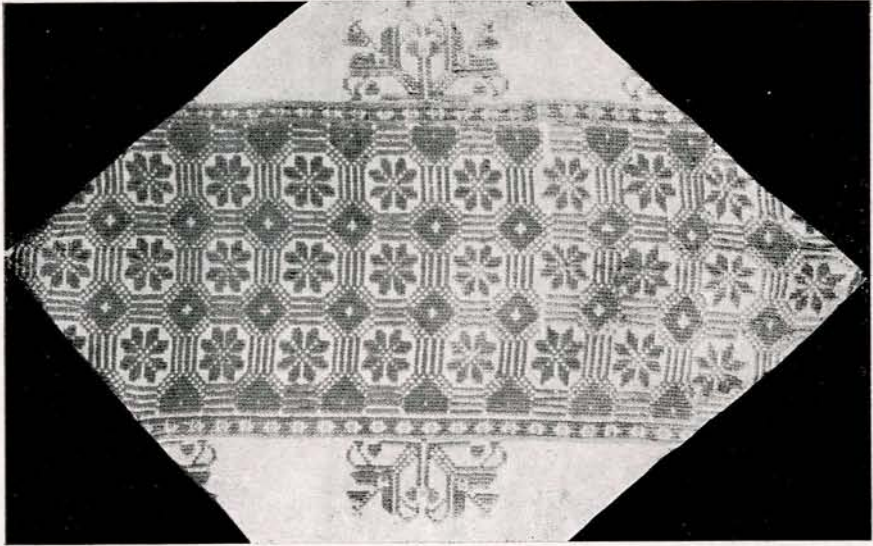


3b

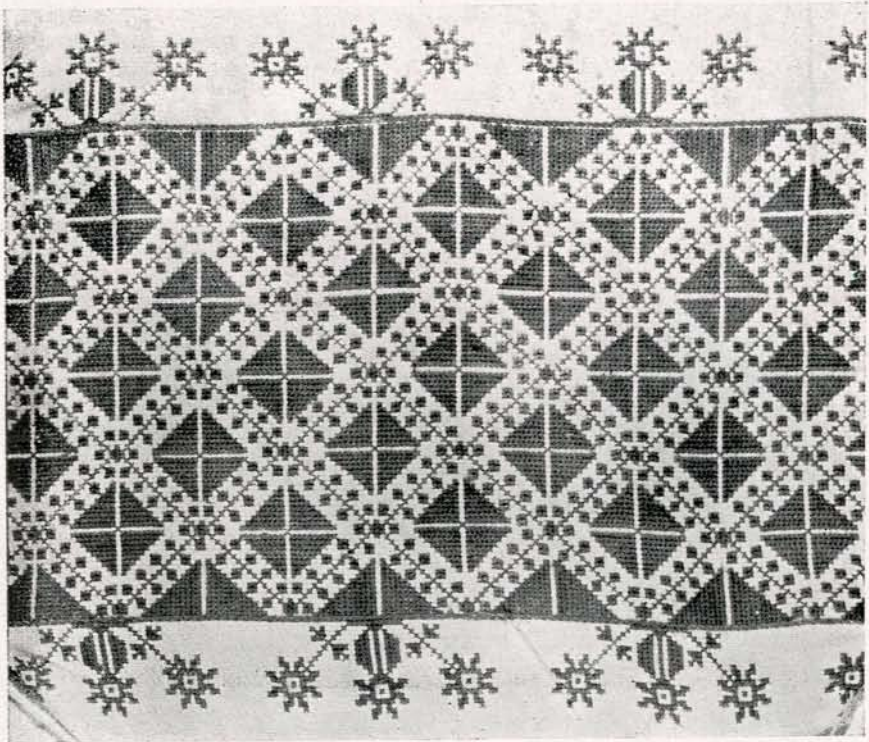


3a



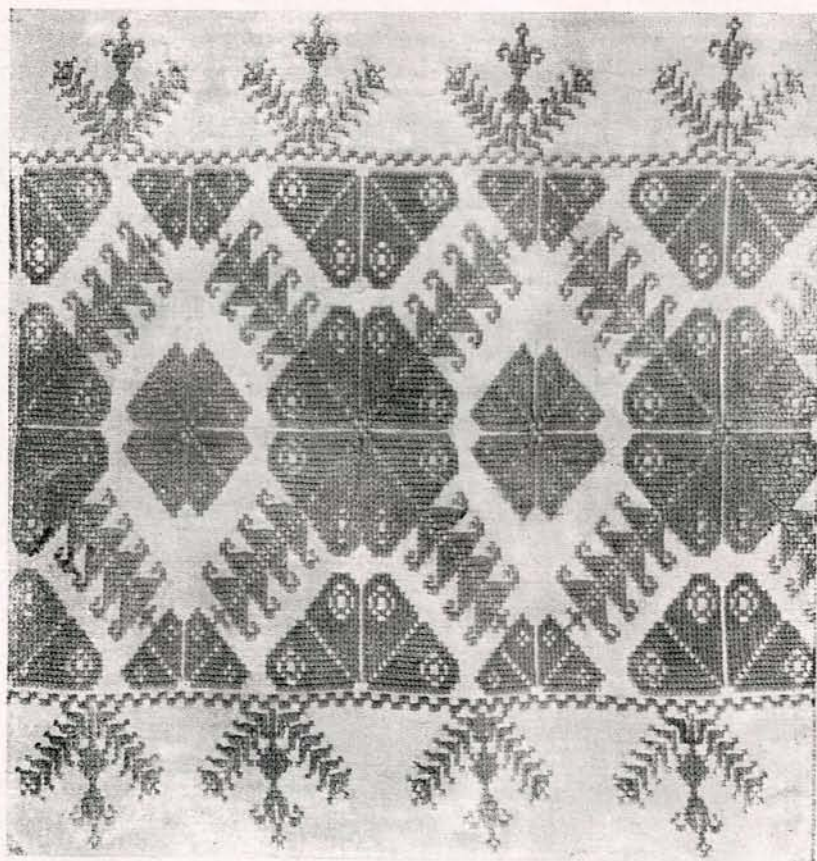


4a

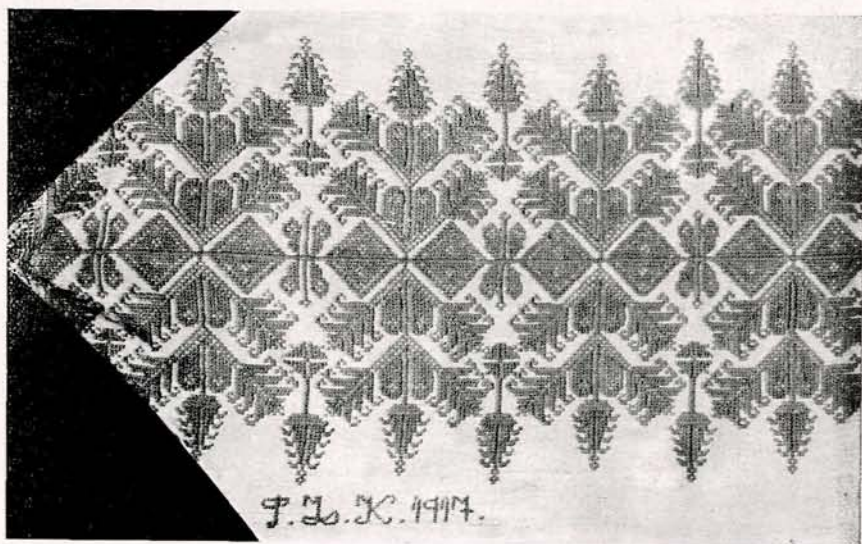


4b

Széki párnavég-hímzések



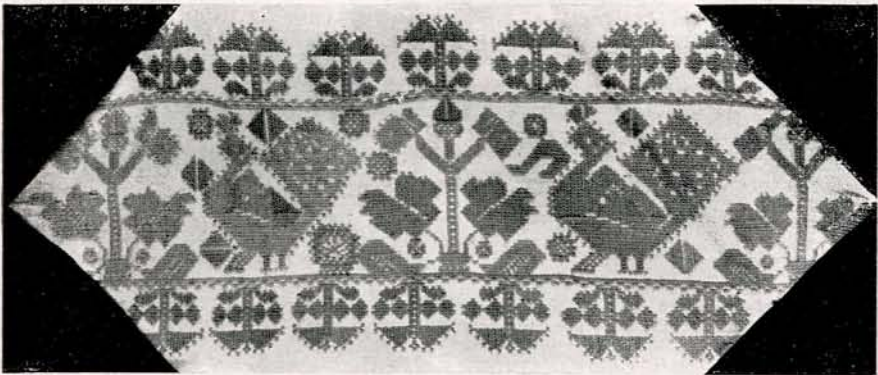
4c



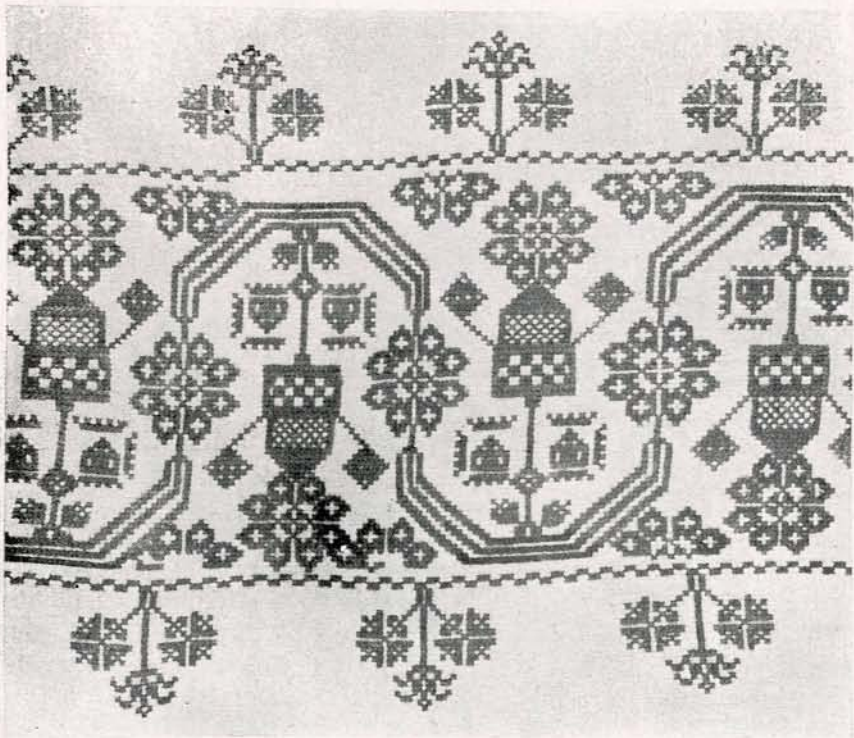
P. L. K. 1917.

4d

Széki párnavég-himzések

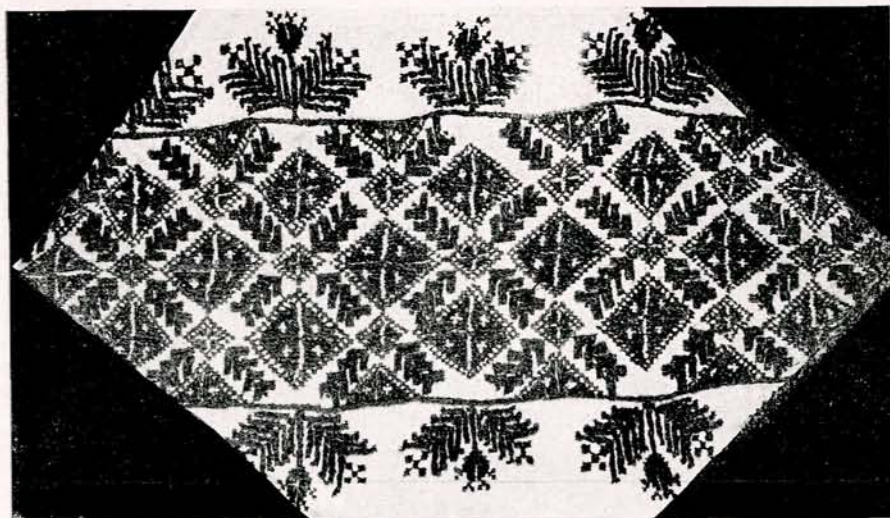


5a

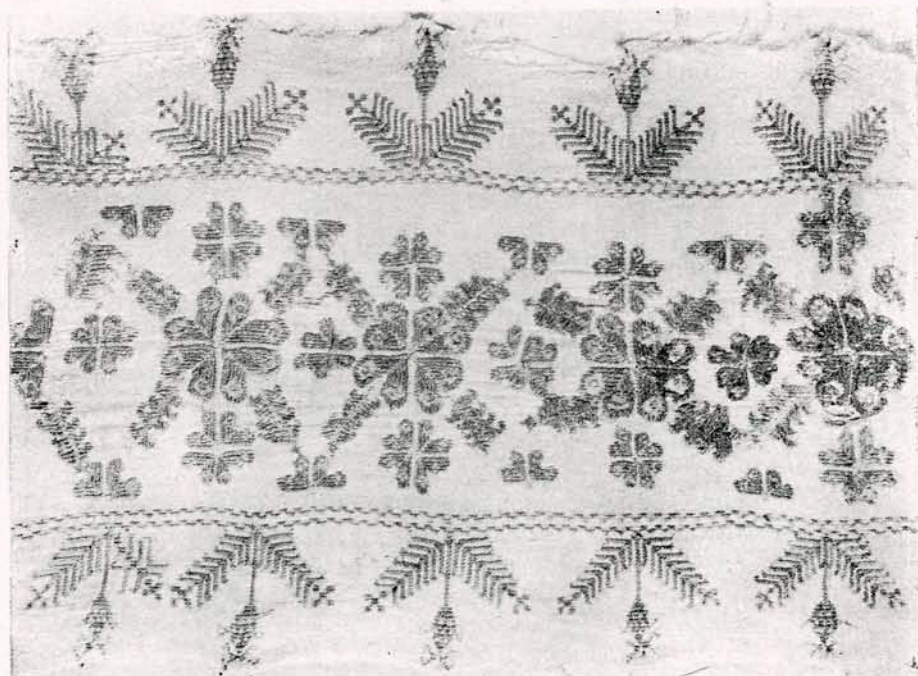


5b

Széki párnavég-himzések

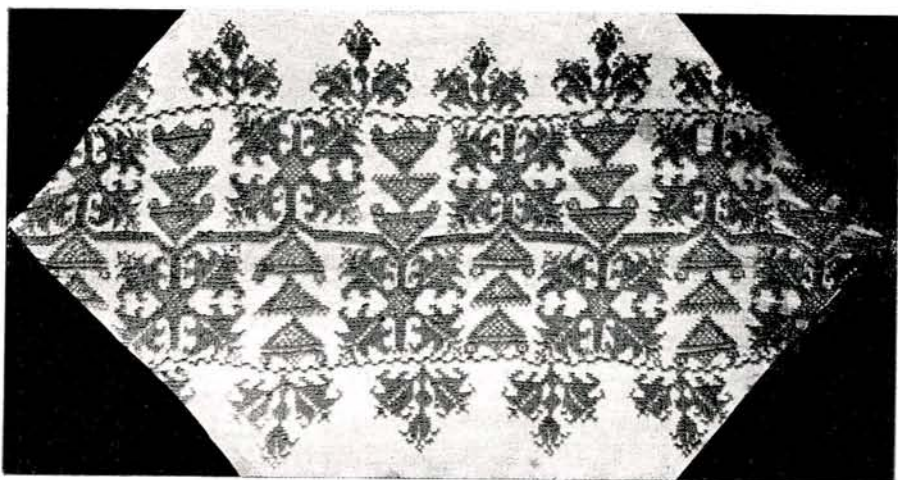


6a

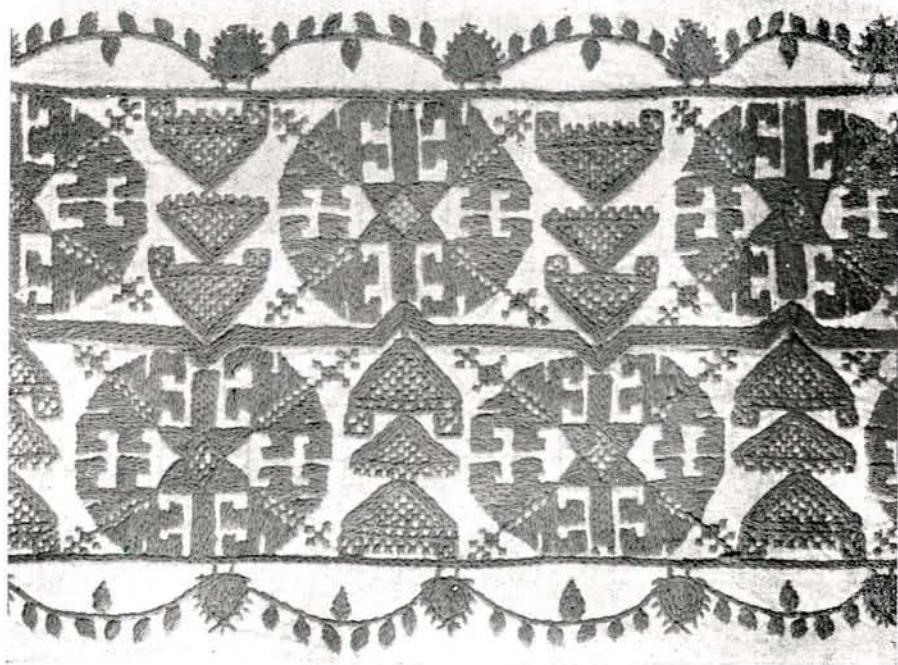


6b

Széki párnavég-hímzések

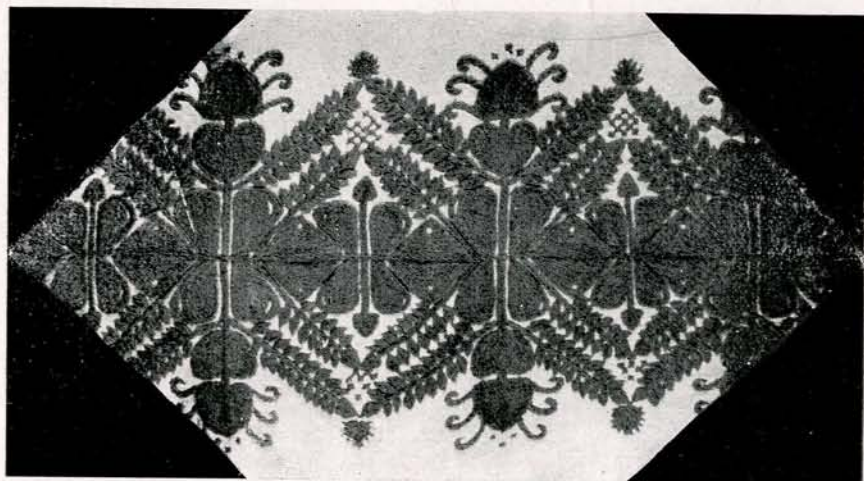


7a

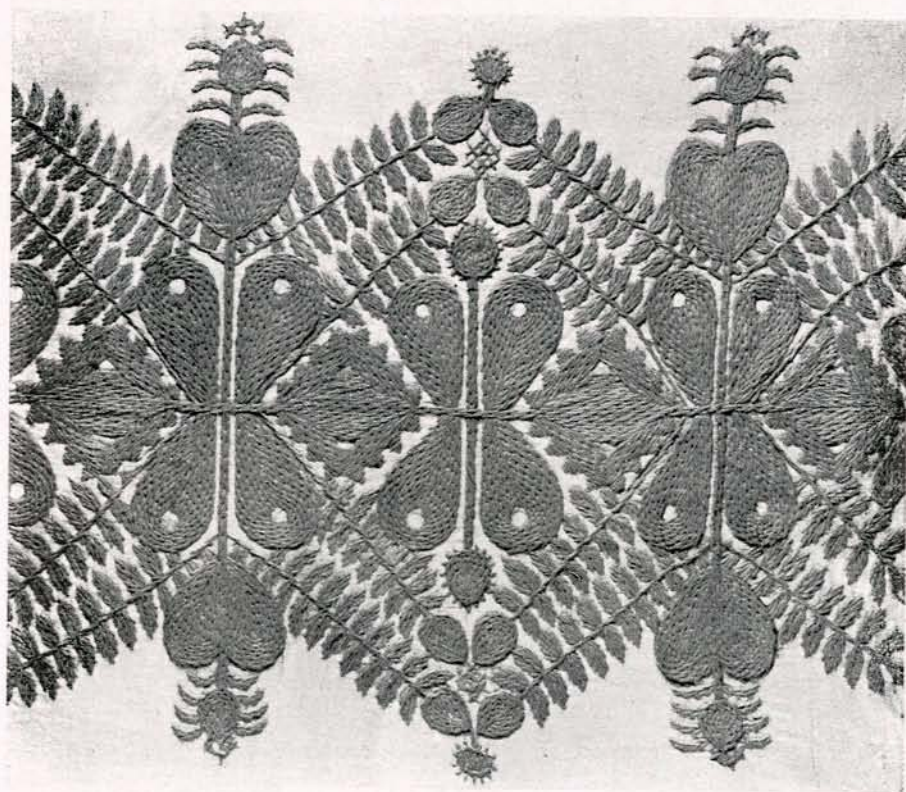


7b

Széki párnavég-hímzések

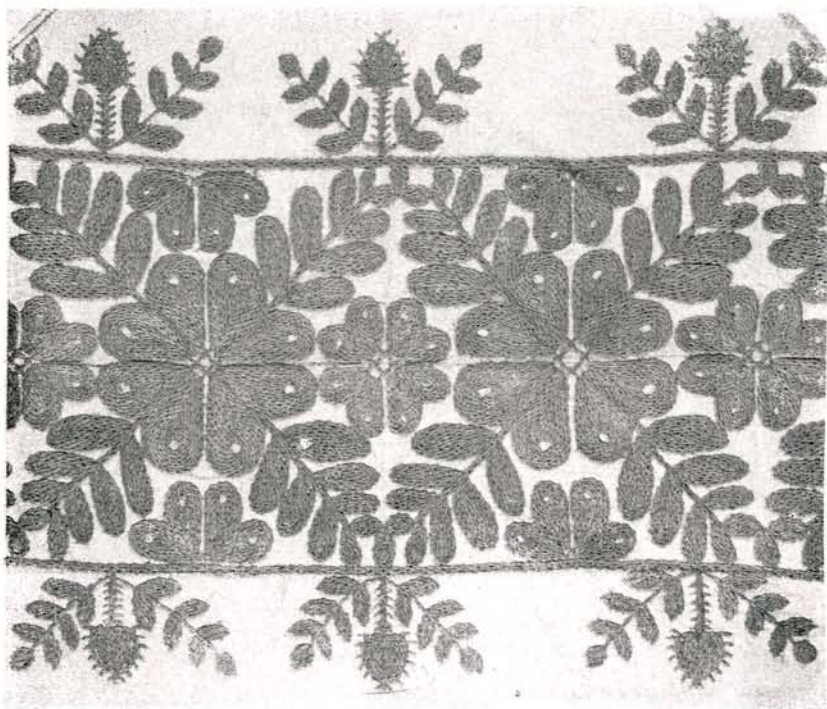


8a

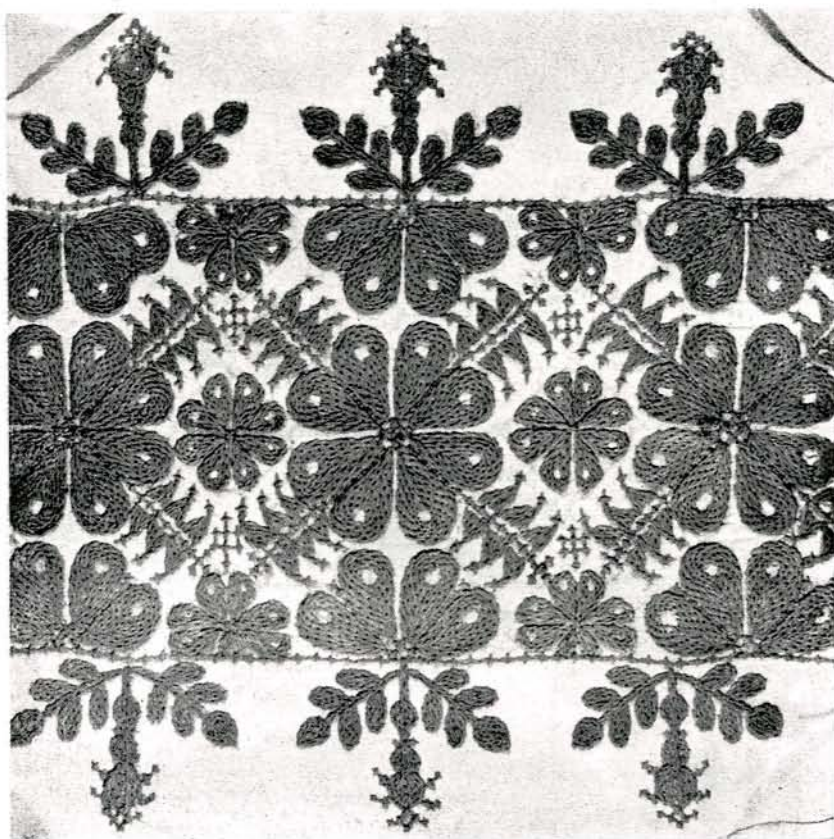


8b

Széki párnavég-hímzések

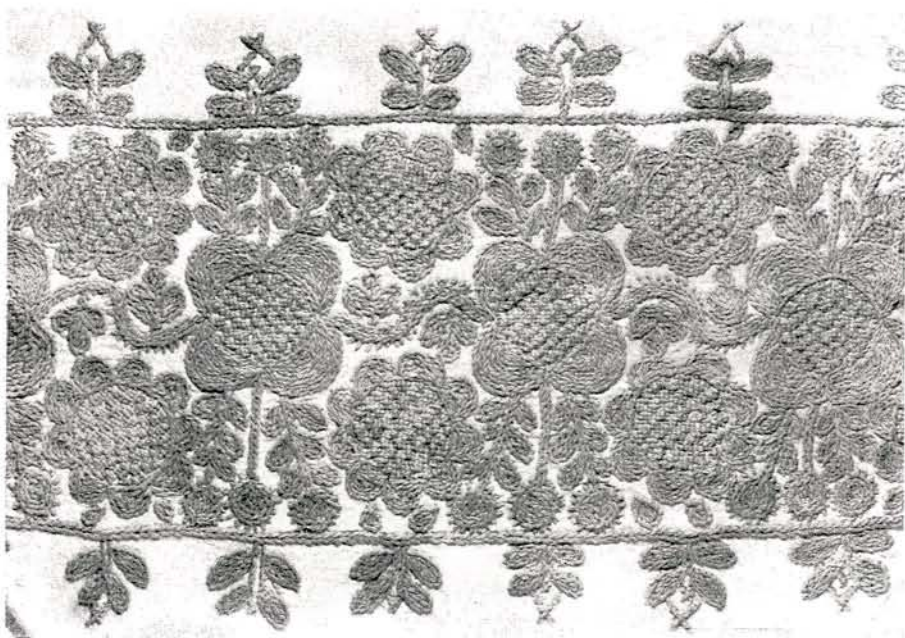


9a

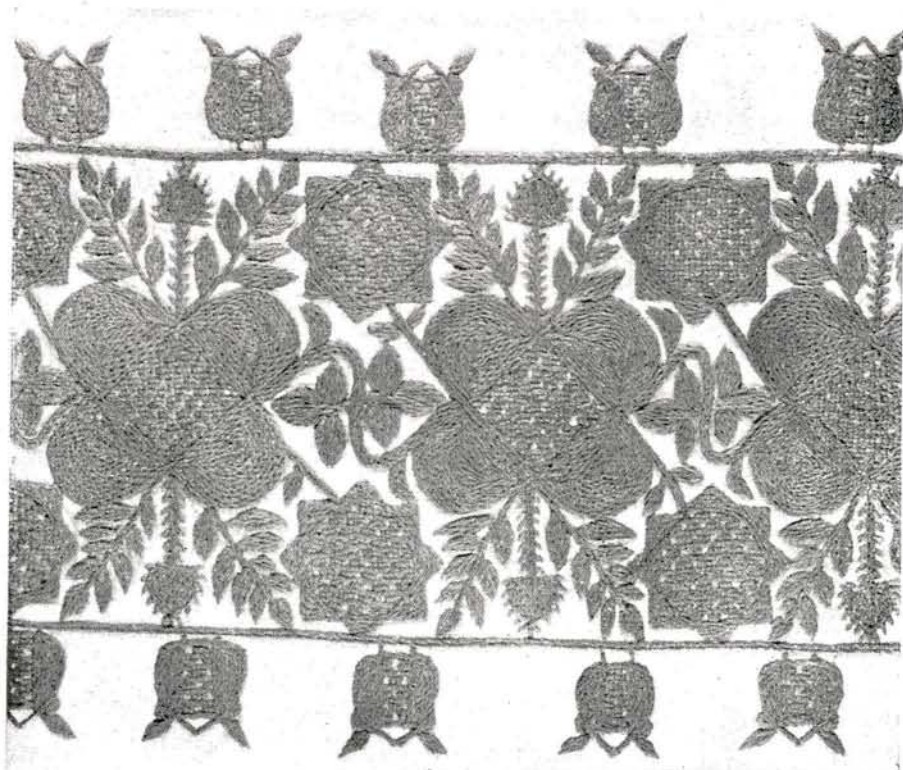


9b

Széki párnavég-hímzések

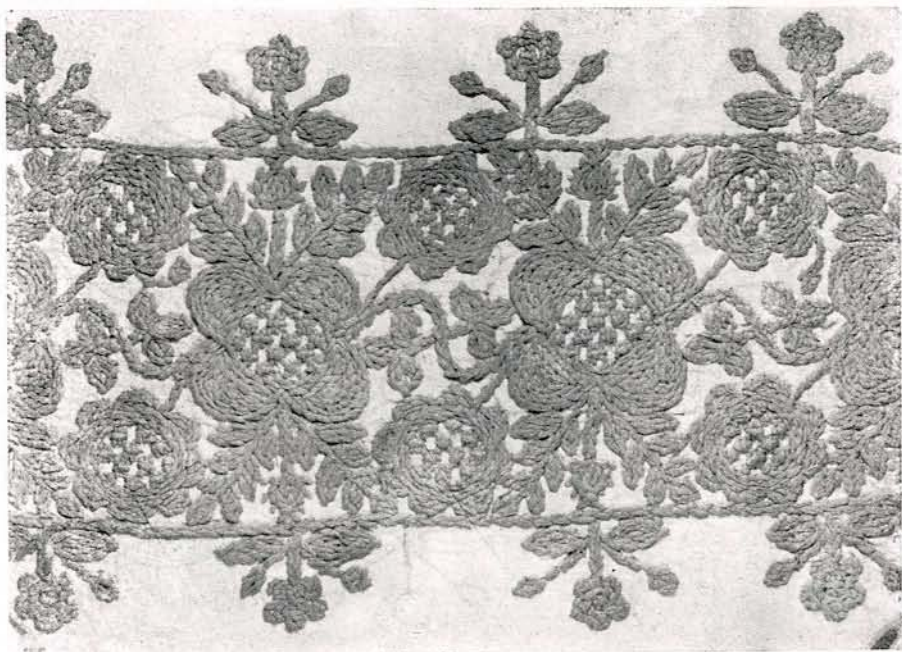


9c

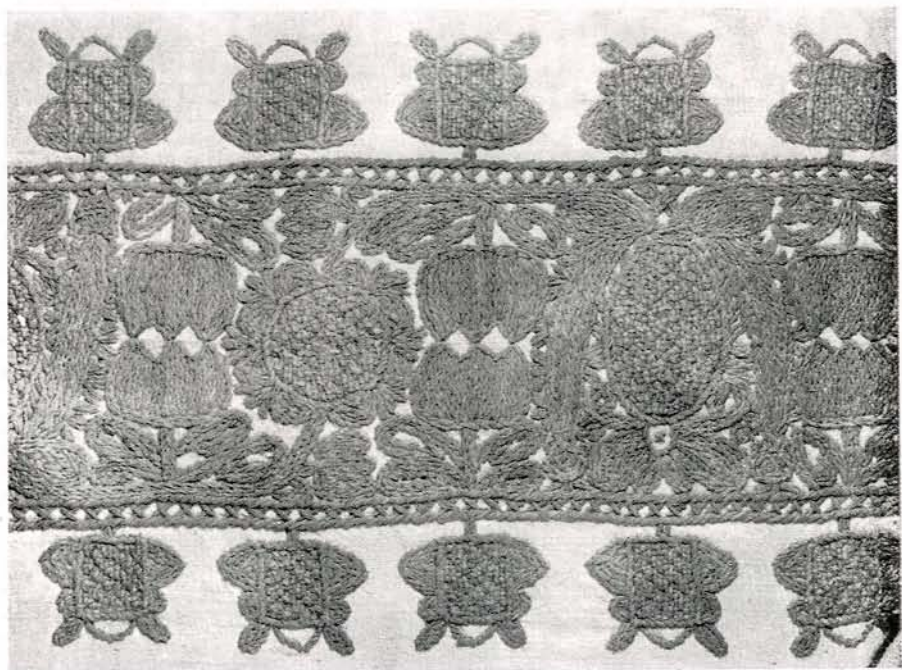


9d

Széki párnavég-hímzések



10a

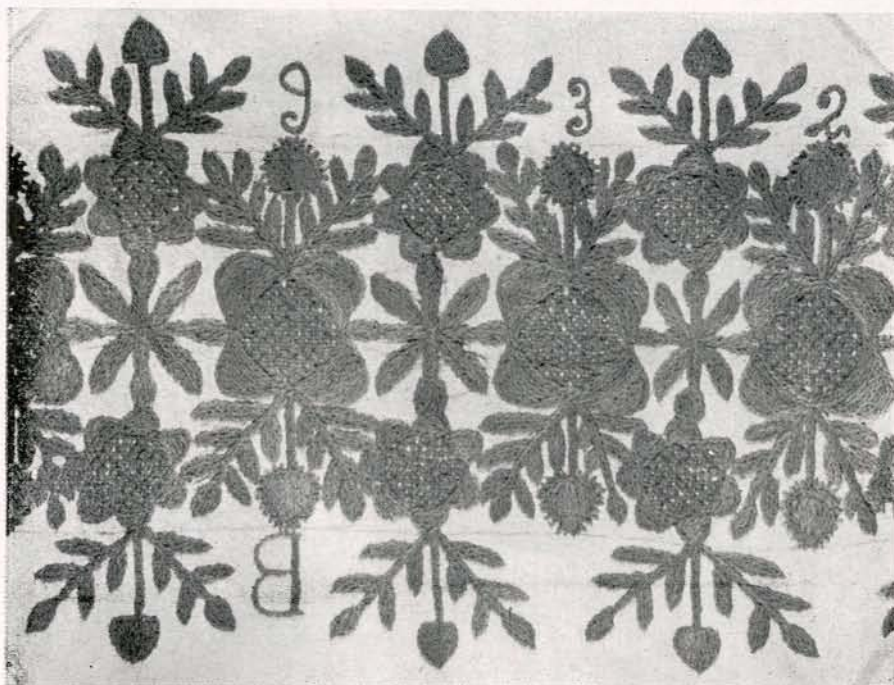


10b

Széki párnavég-himzések

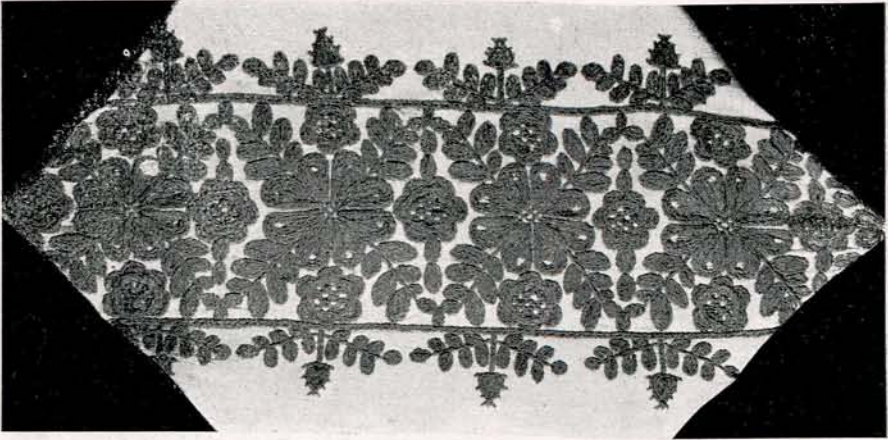


10c

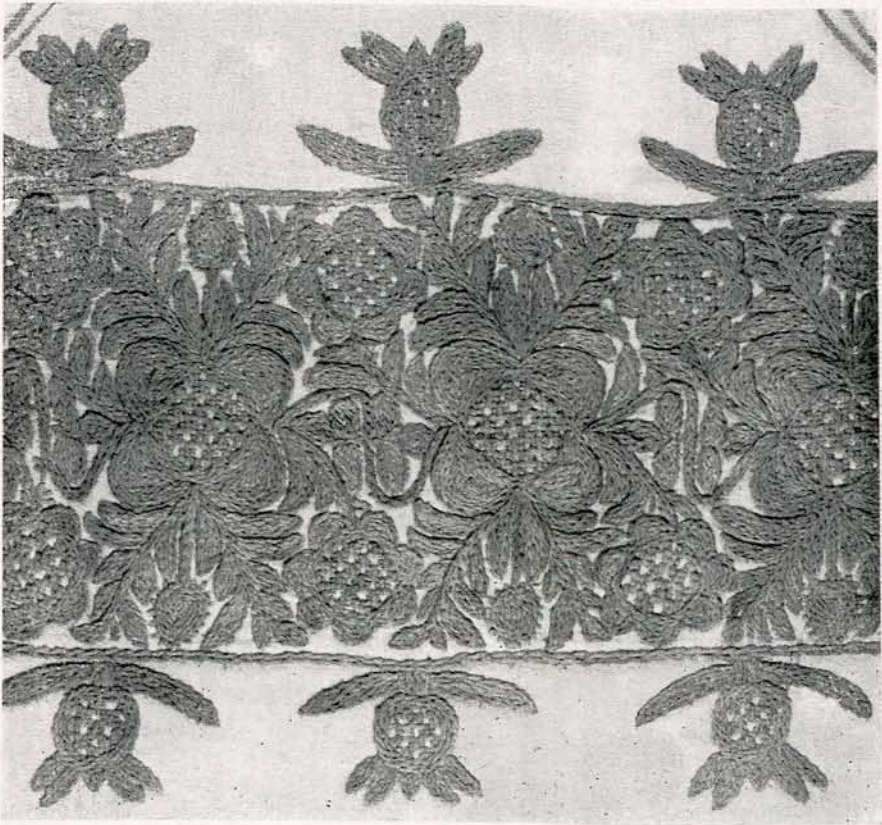


10d

Széki párnavég-hímzések

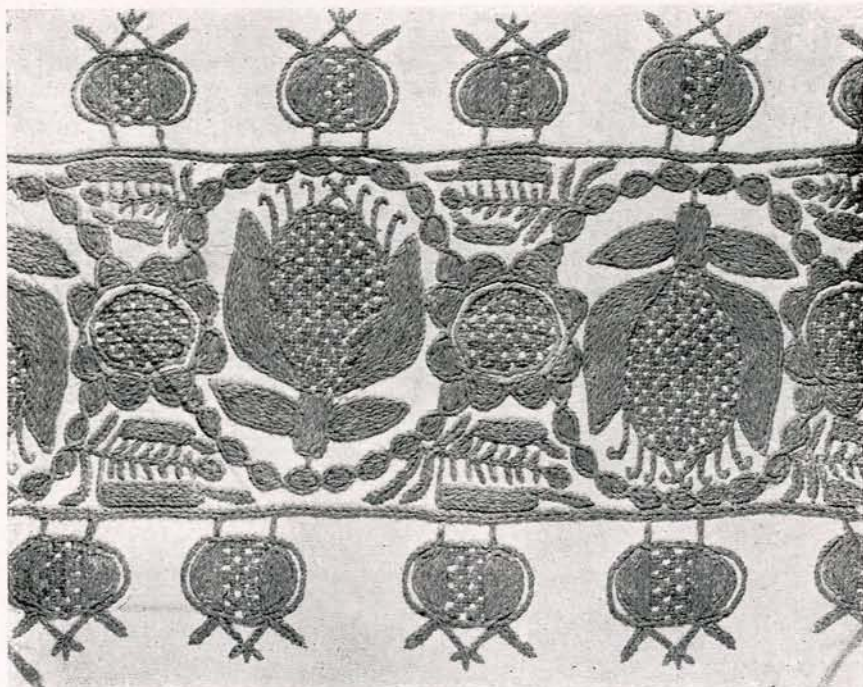


11a



11b

Széki párnavég-hímzések

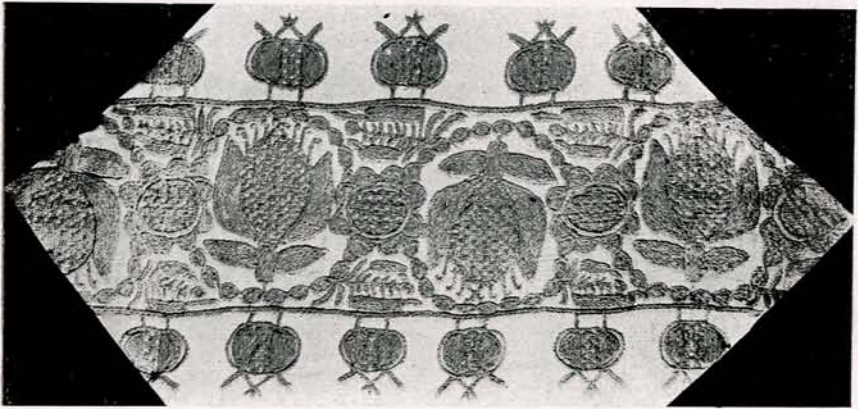


12

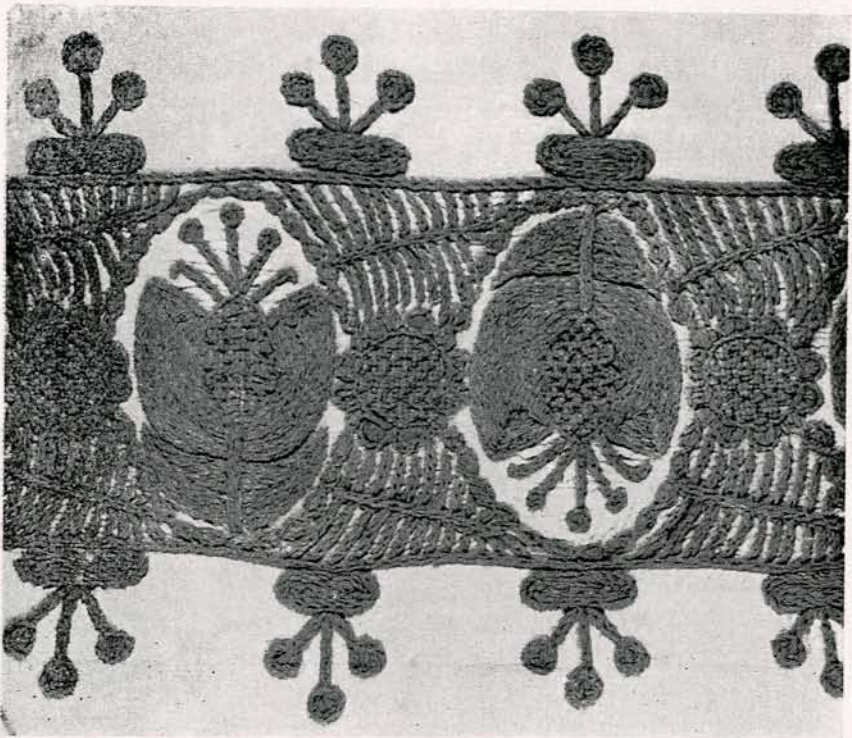


12a

Széki párnavég-hímzések

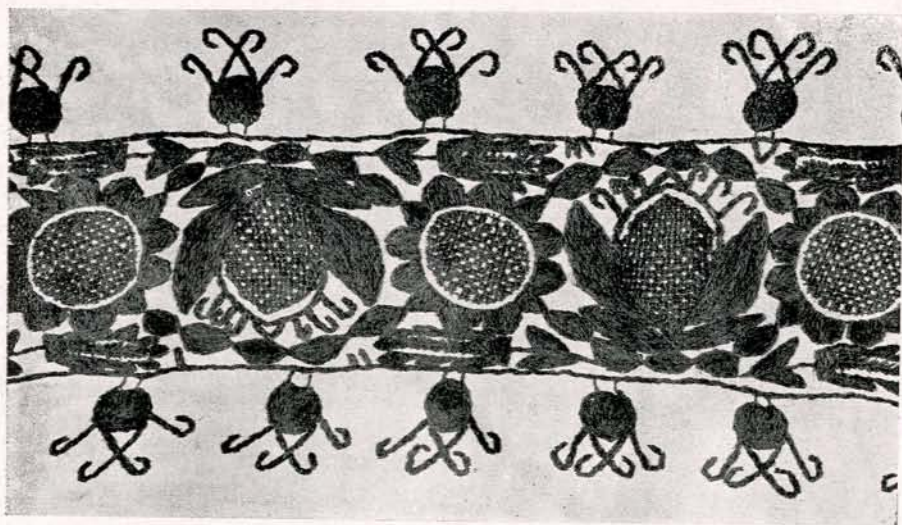


12b

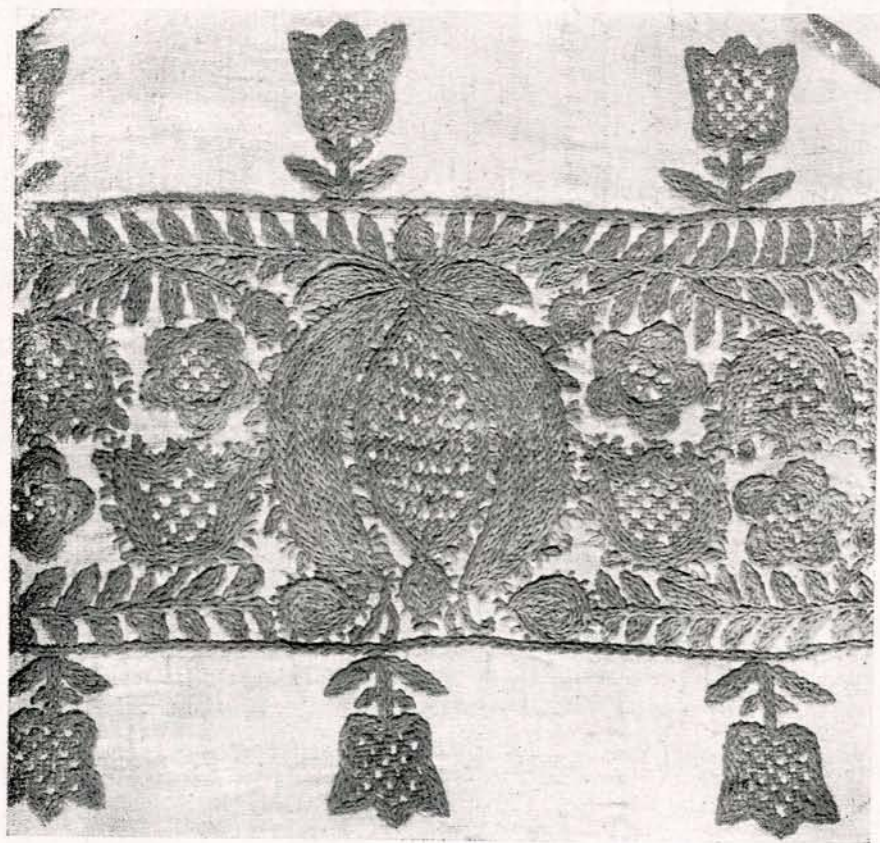


12c

Széki párnavég-hímzések

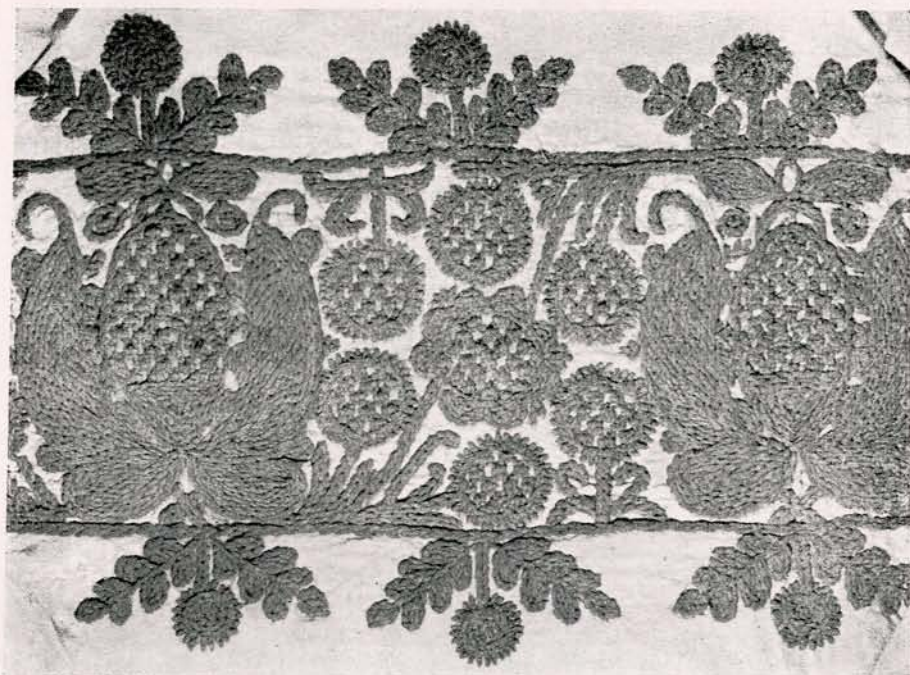


12d

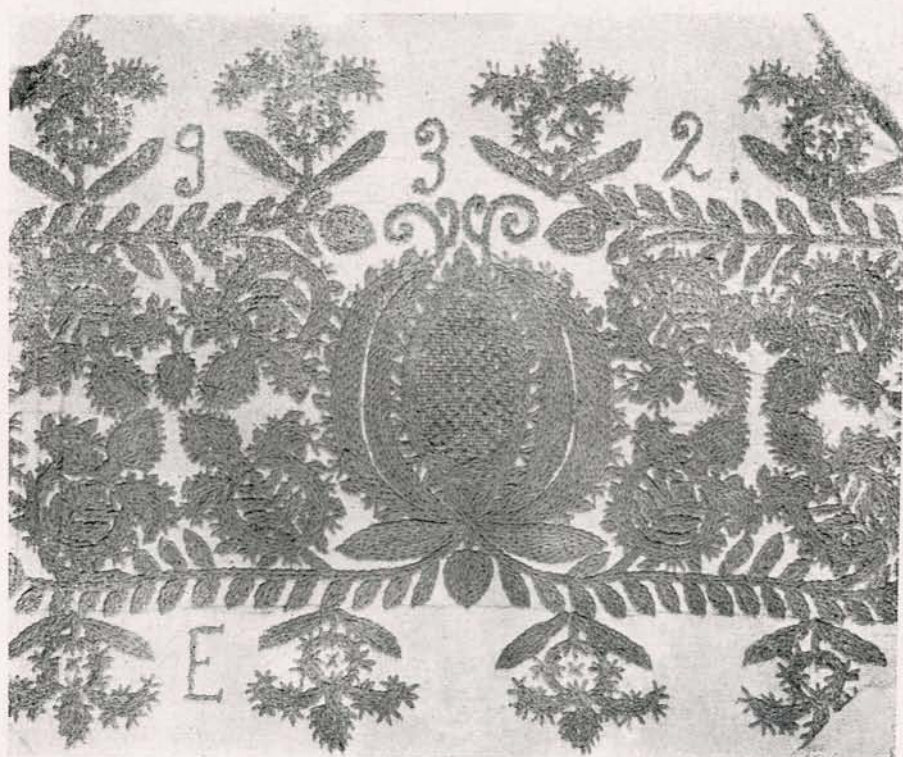


13a

Széki párnavég-hímzések

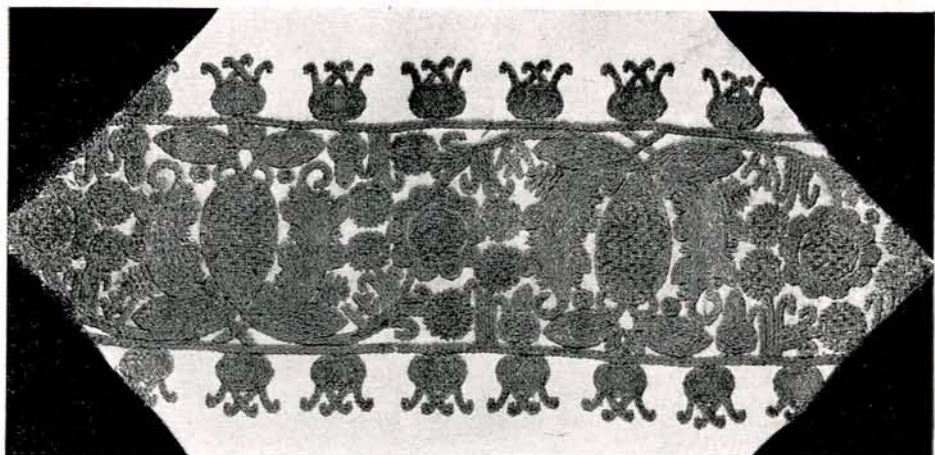


13b

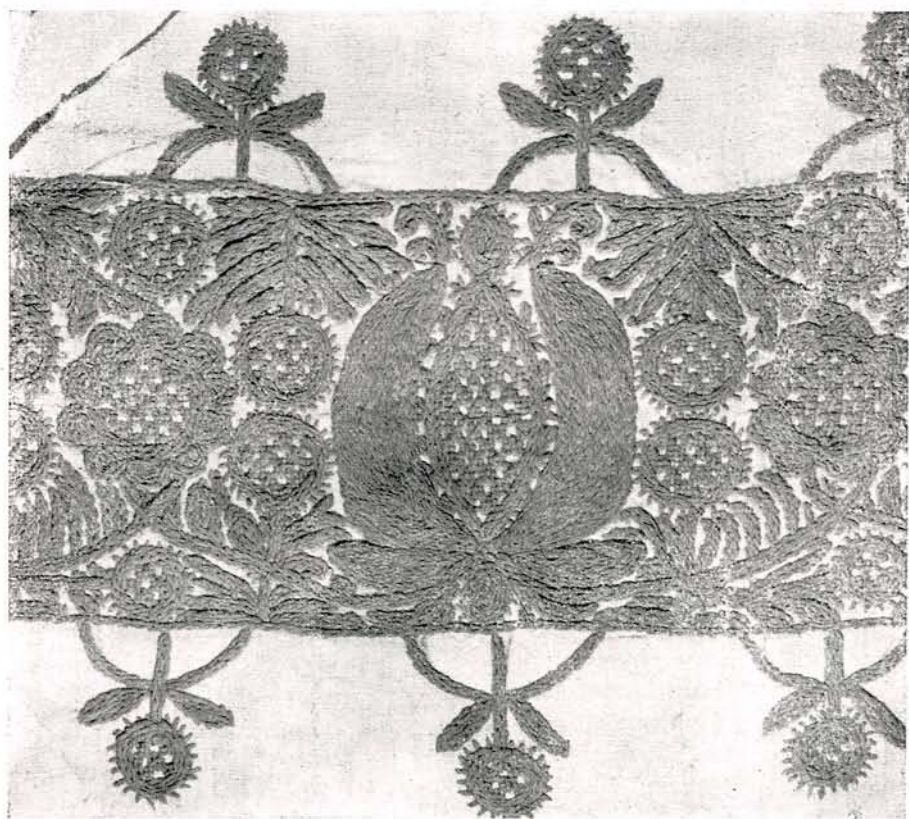


13c

Széki párnavég-himzések

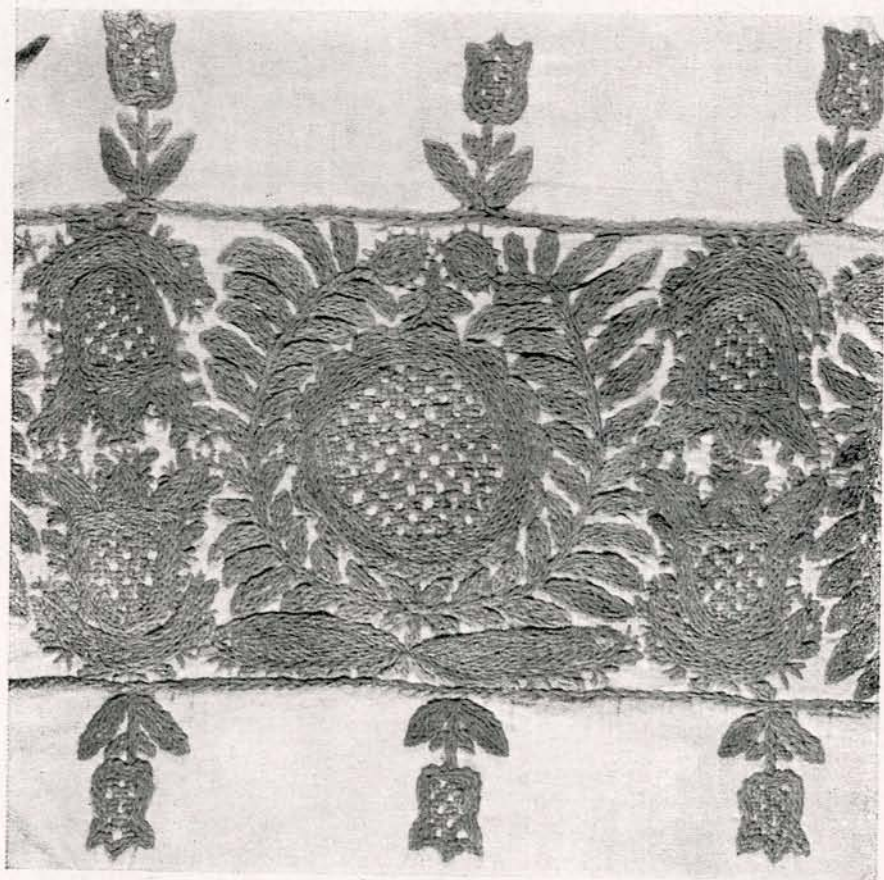


14a



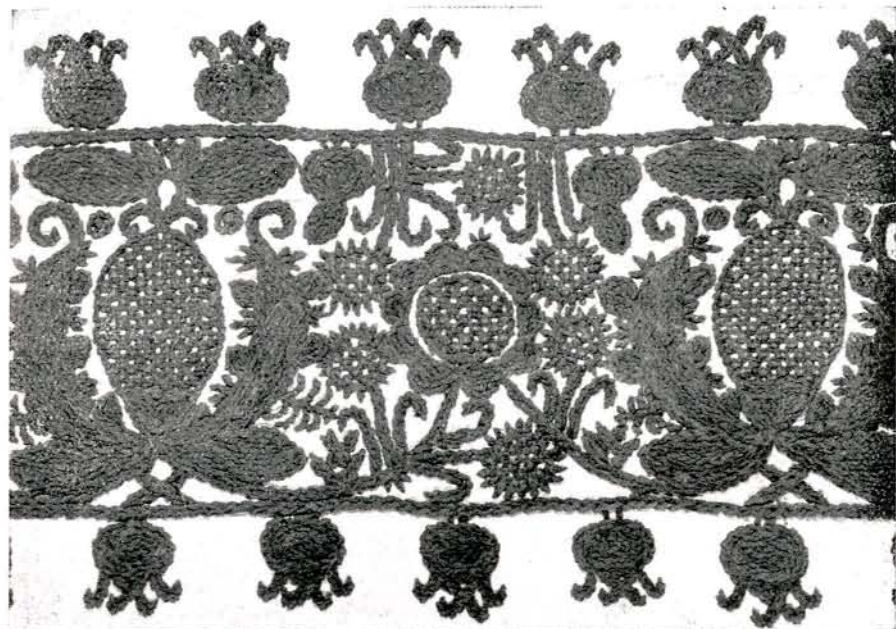
14b

Széki párnavég-himzések

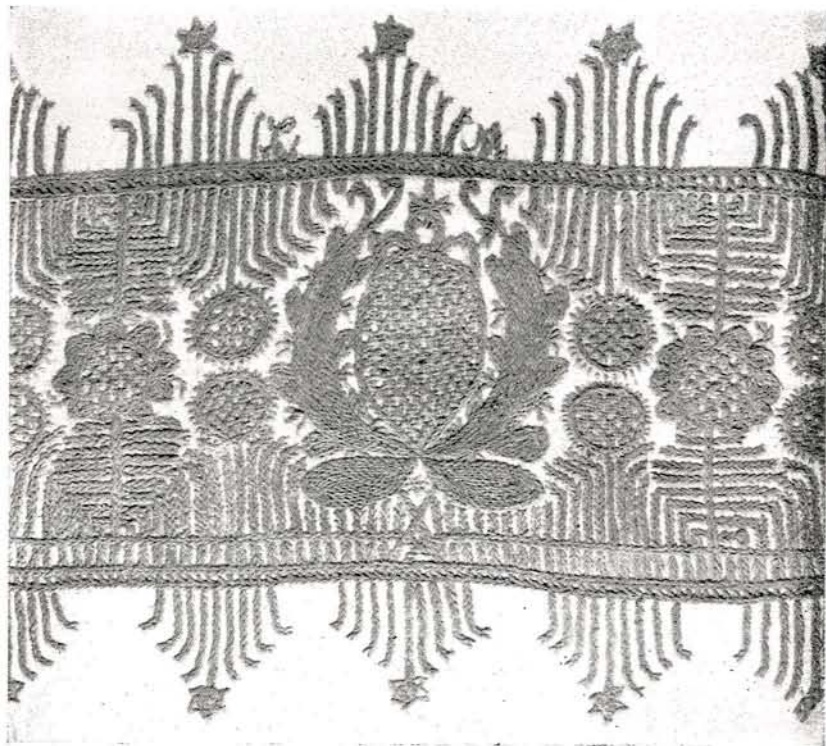


14c

Széki párnavég-hímzés részlete

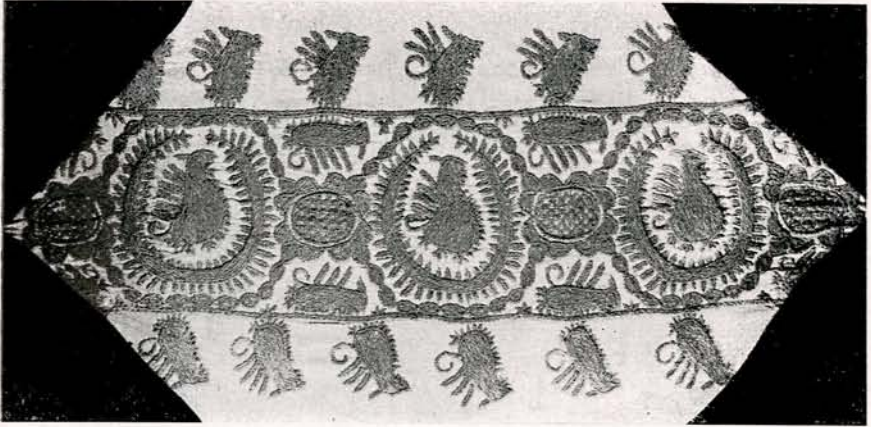


14d

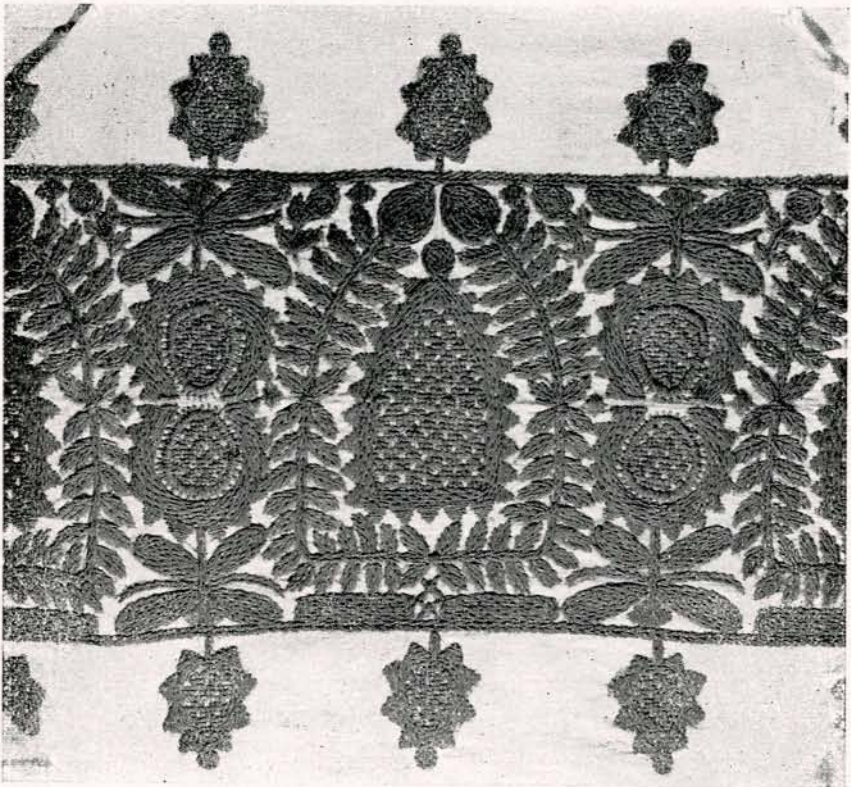


14e

Széki párnavég-hímzések

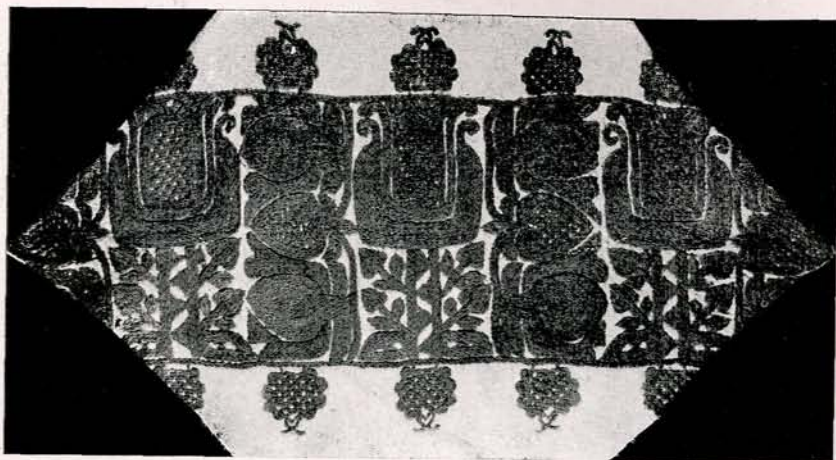


15

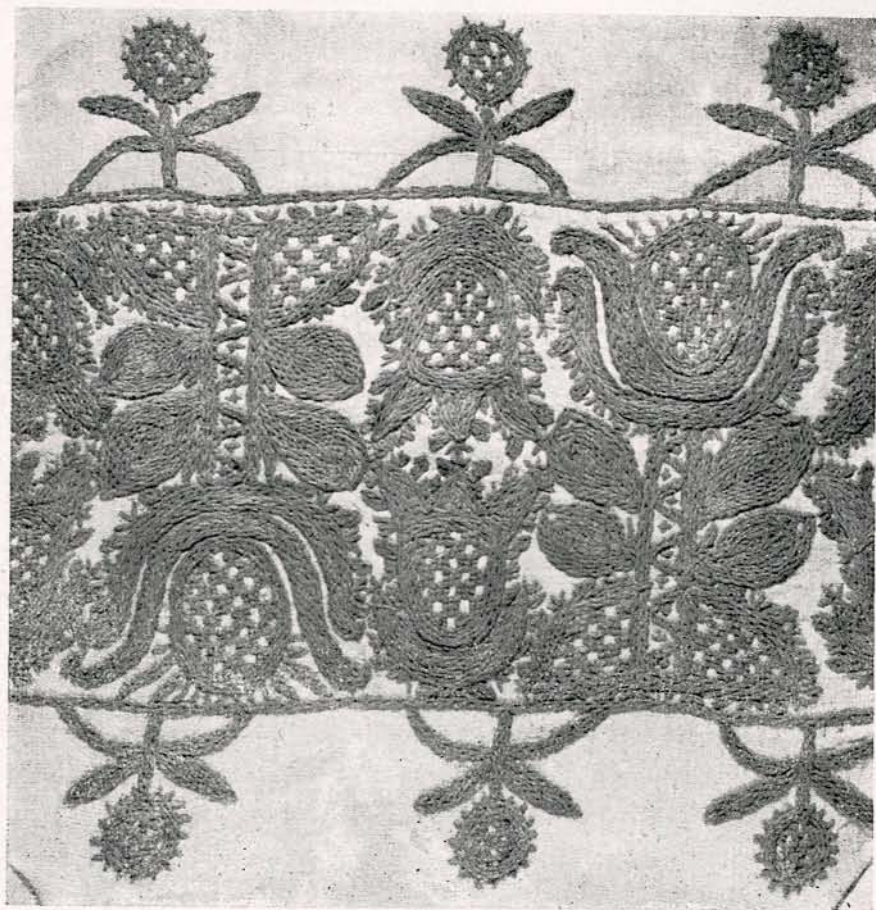


16

Széki párnavég-hímzések

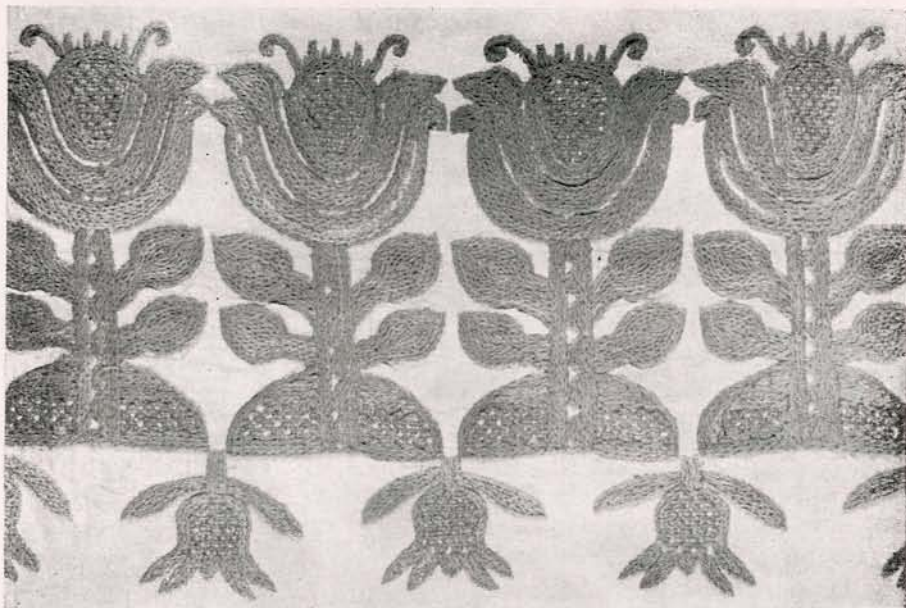


17a

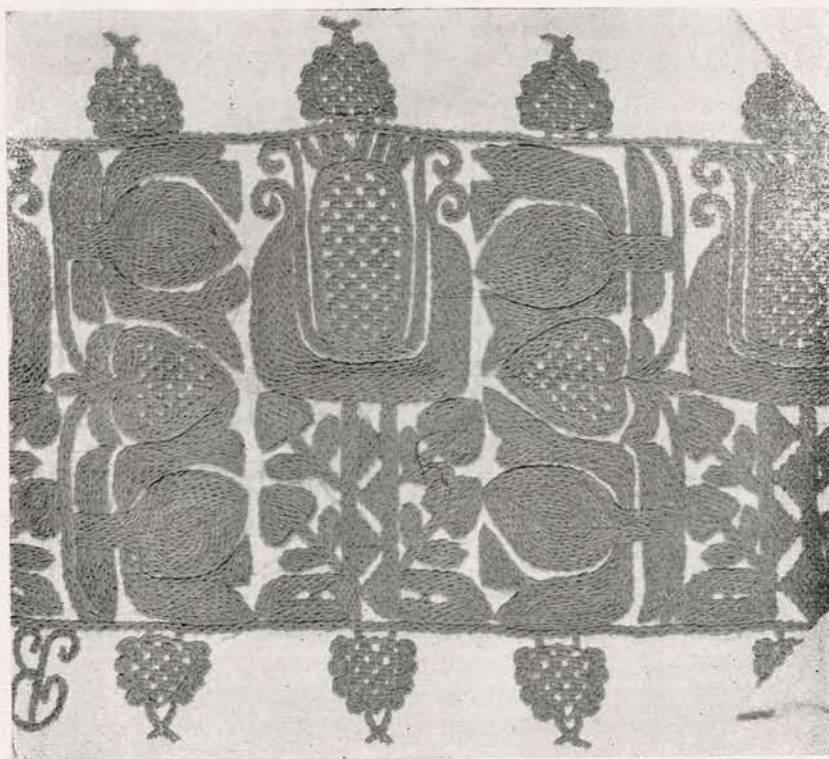


17b

Széki párnavég-hímzések

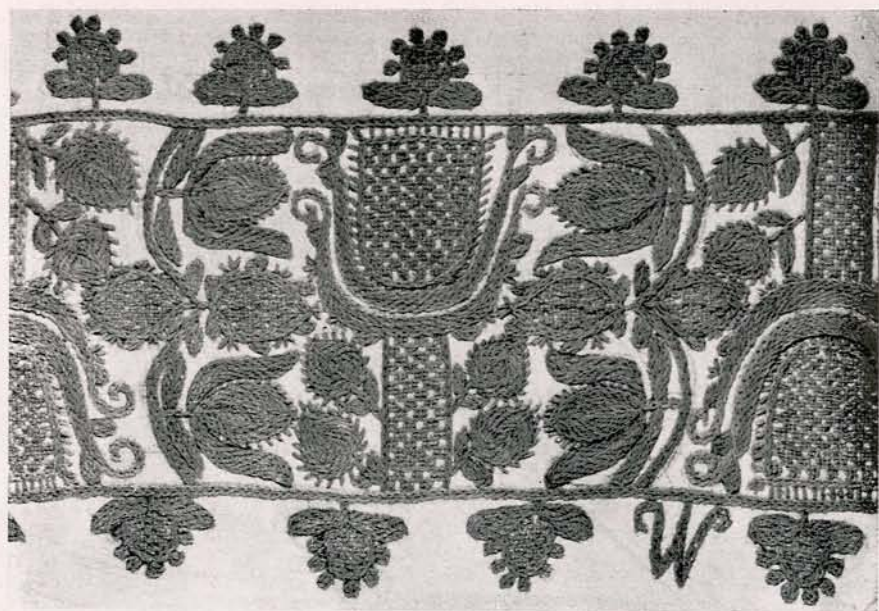


17c

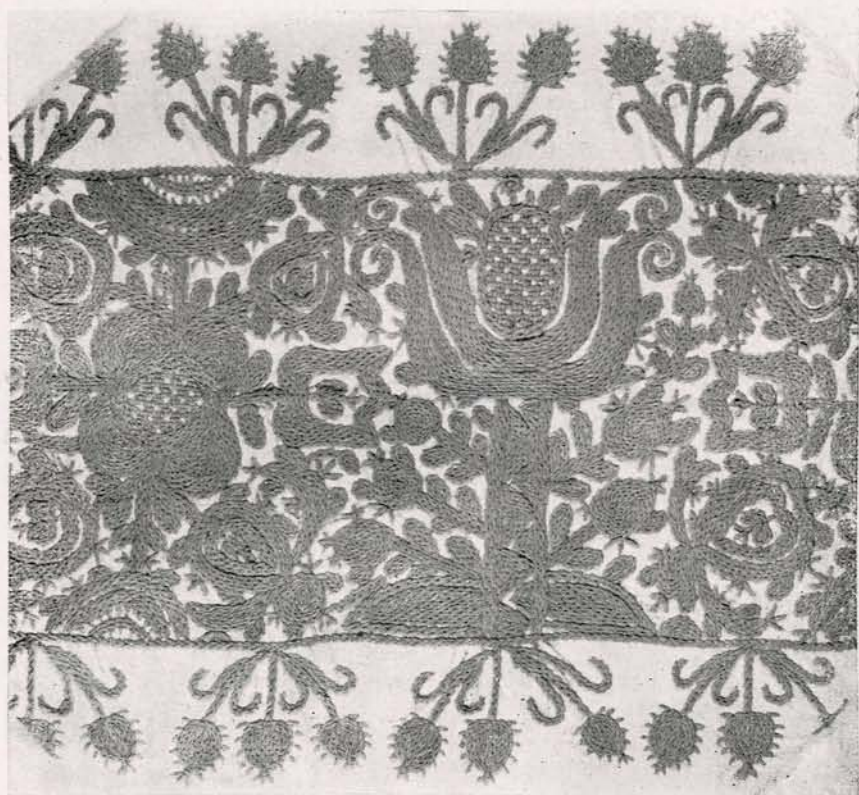


17d

Széki párnavég-hímzések

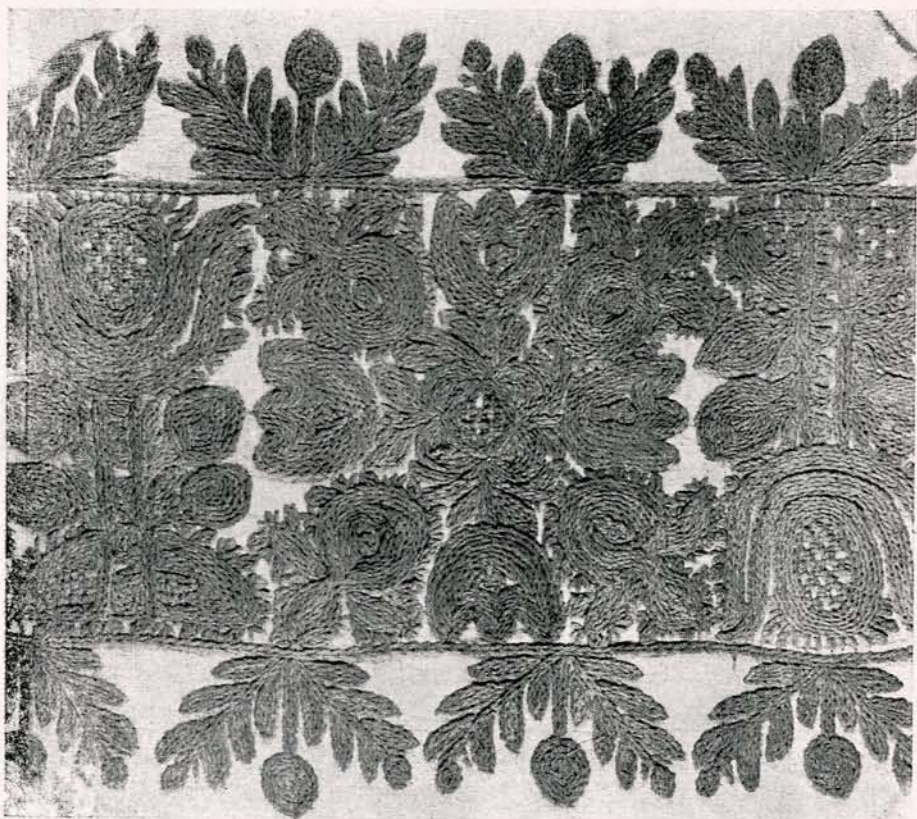


18a

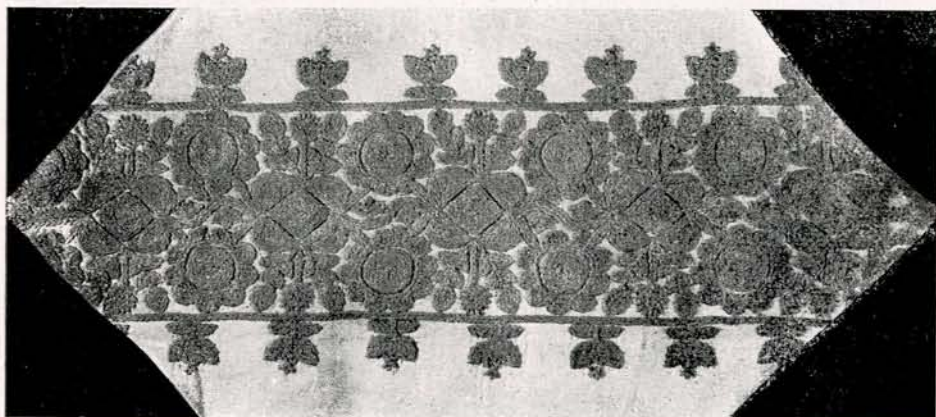


18b

Széki párnavég-himzések

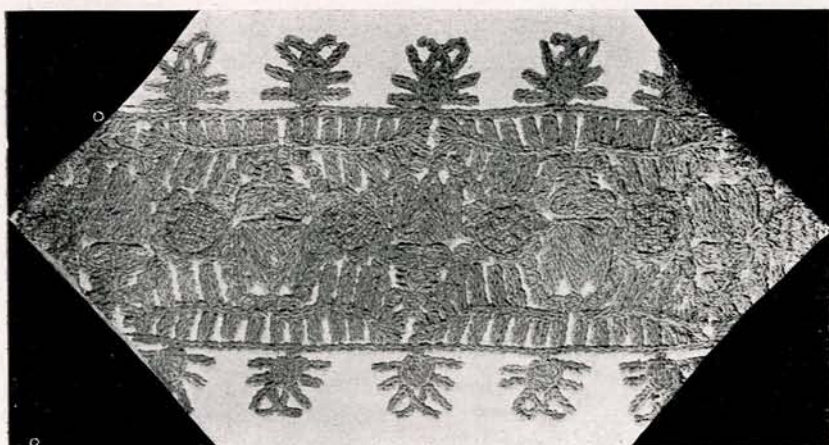


18c

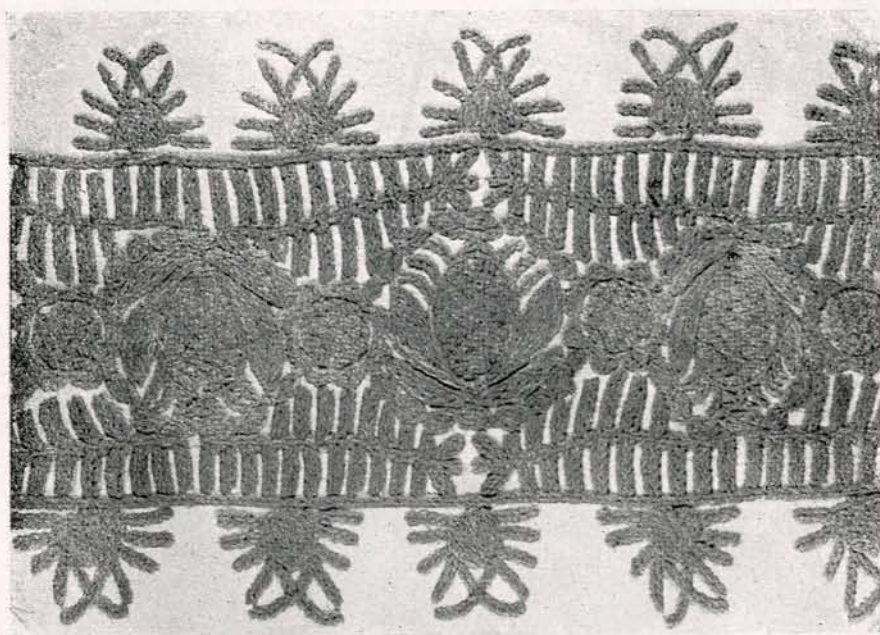


19

Széki párnavég-hímzések

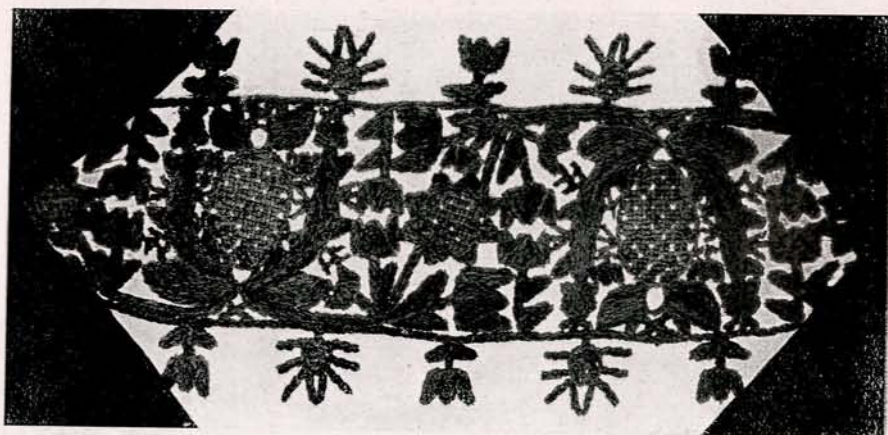


20a

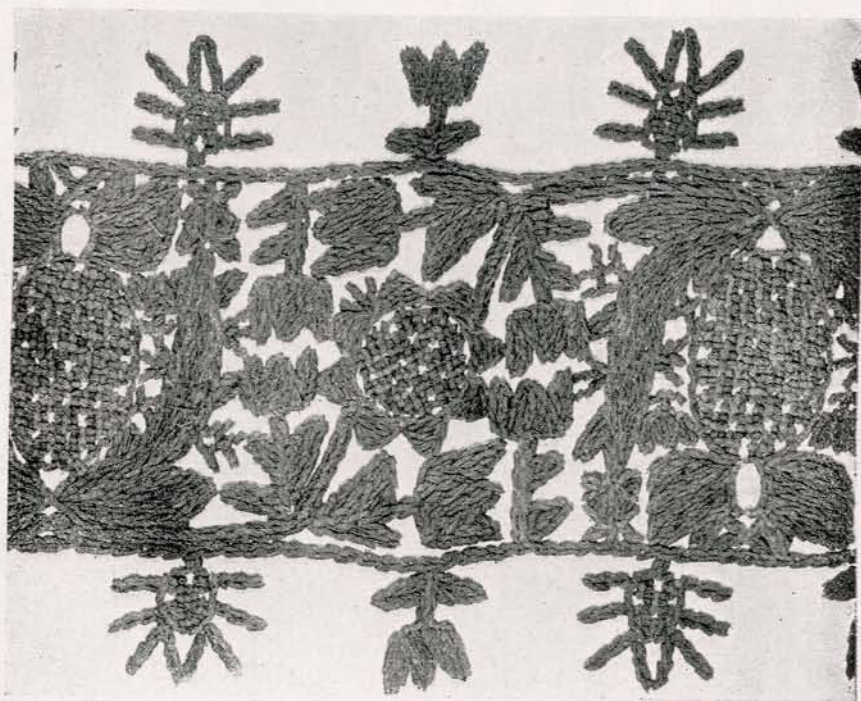


20b

Széki párnavég-hímzések

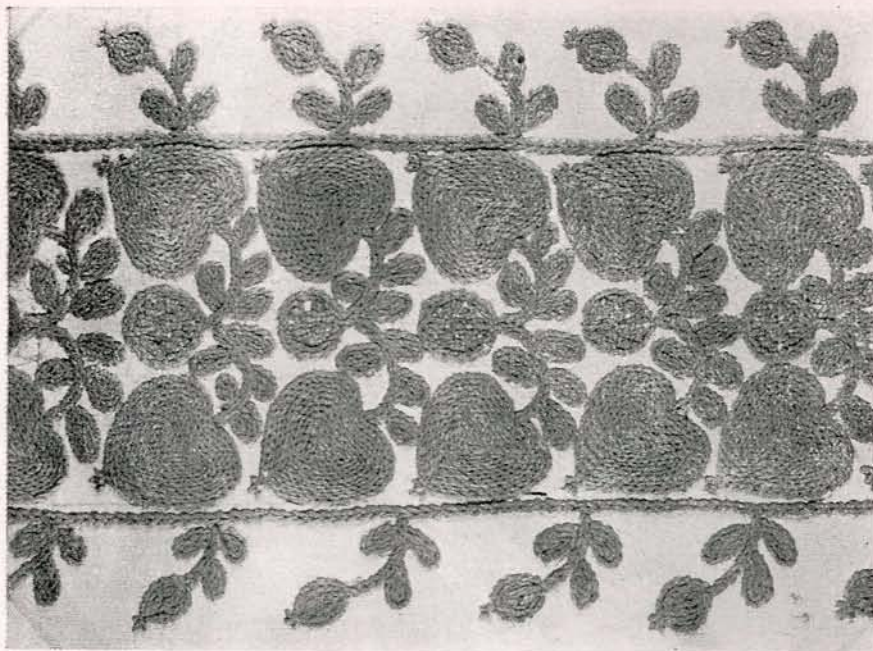


21a

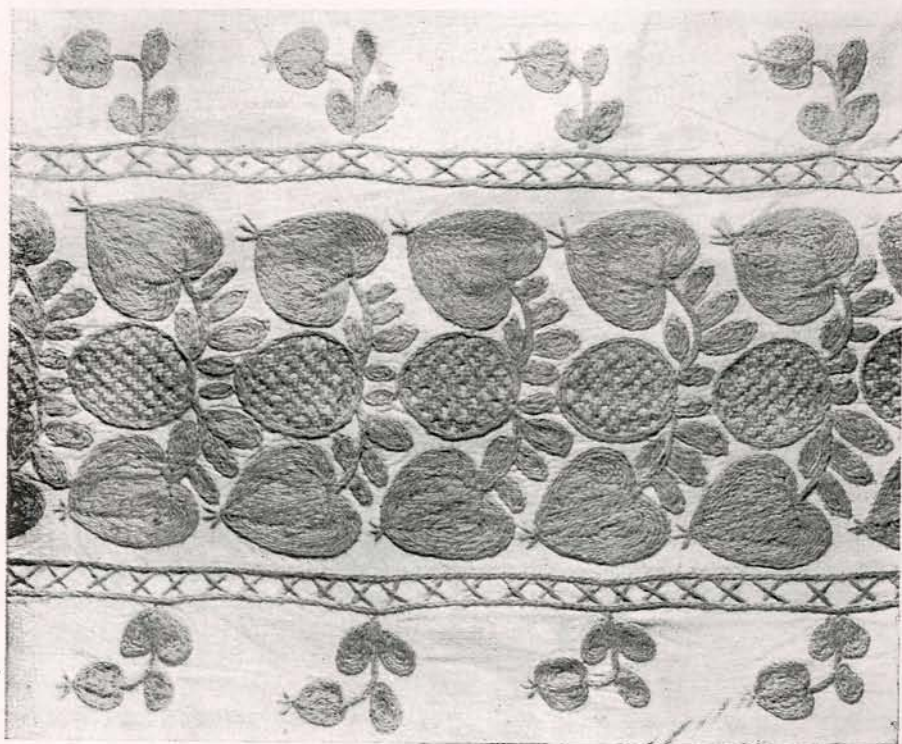


21b

Részletek egy széki párnavég-himzésről

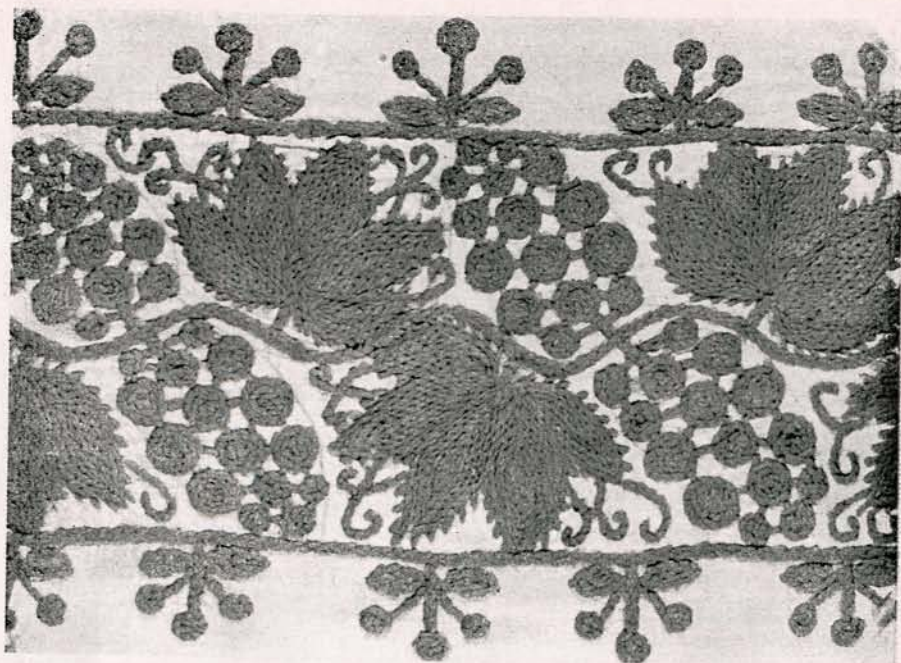


22a

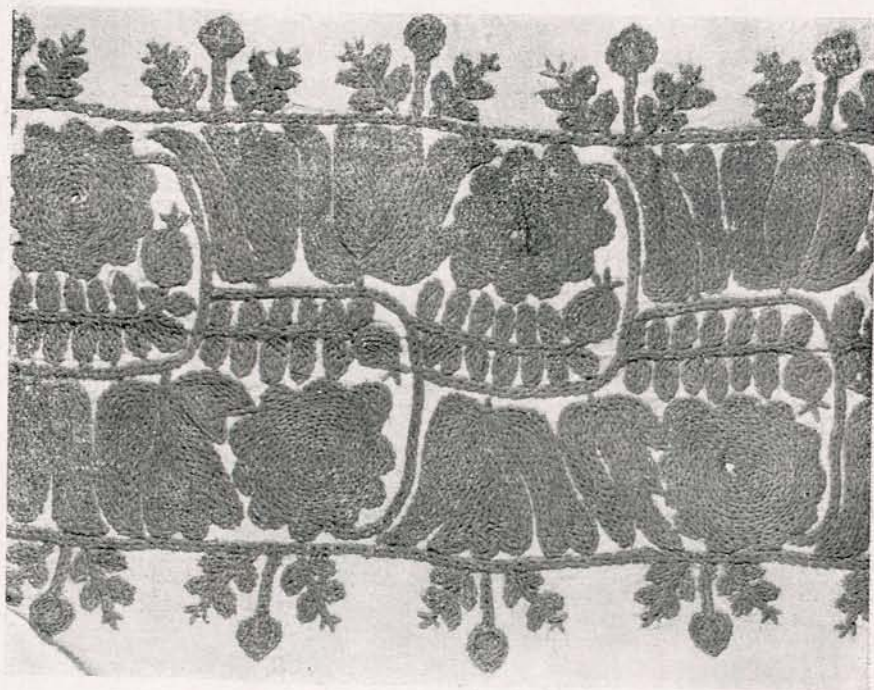


22b

Széki párnavég-himzések

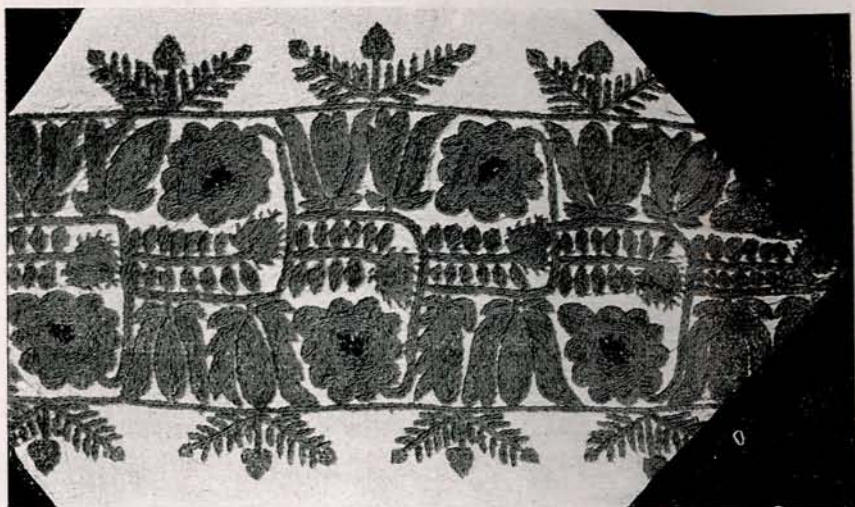


23

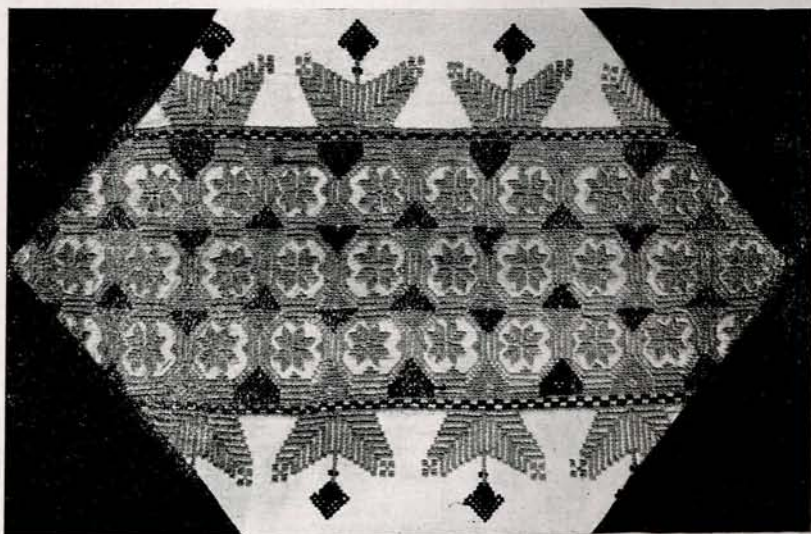


24a

Széki párnavég-hímzések

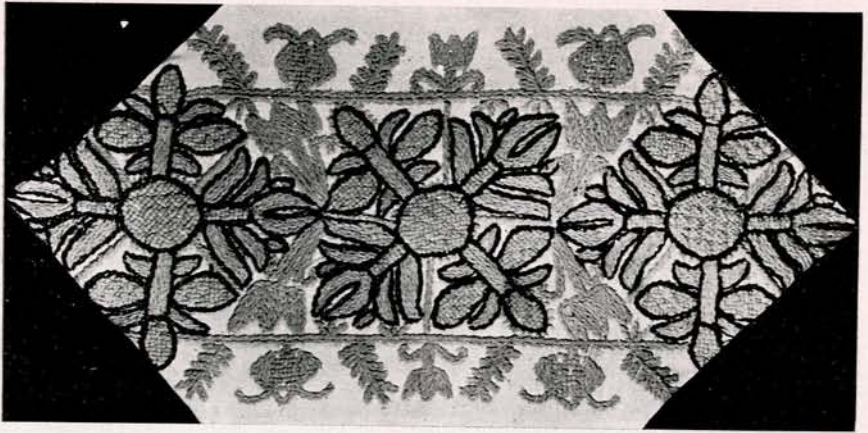


24b

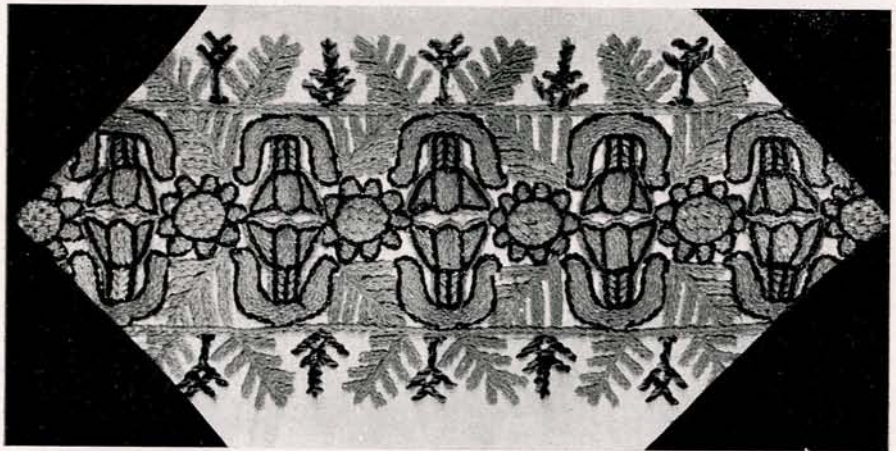


25

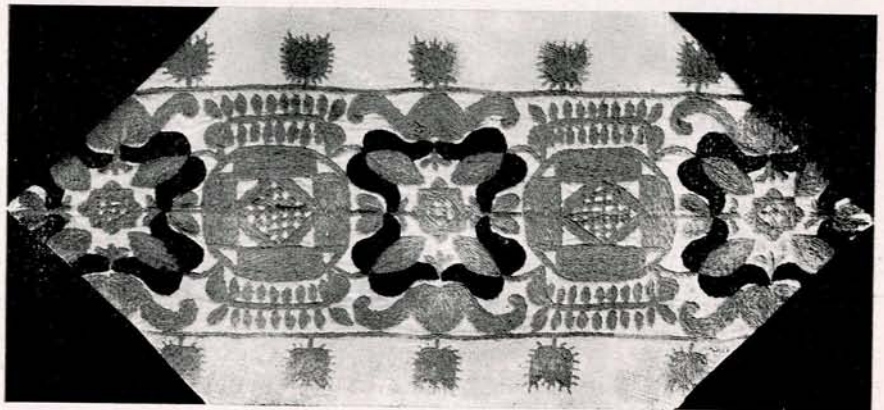
Széki párnavég-hímzések



26a



26b



26c

Széki párnavég-hímzések

